

НЭГДСЭН
ҮНДЭСТНИЙ
БАЙГУУЛЛАГА
МОНГОЛ УЛС

МОНГОЛ УЛСЫН ХӨГЖЛИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ШИНЖИЛГЭЭ

2022

2022 оны 12-р сар

АГУУЛГА

1. ХУРААНГУЙ	2
2. ТХЗ-УУДЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХЭД ЧИГЛЭСЭН ҮНДЭСНИЙ АХИЦ, ДЭВШЛҮҮД.....	6
2.1. Орос-Украины зөрчил болон КОВИД-19 цар тахлын нөлөөлөл	7
2.2. Эдийн засаг, санхүүгийн өөрчлөлт	11
2.3. Эрчим хүчний салбар дахь сорилтууд болон боломжууд.....	14
2.4. Улс төрийн өөрчлөлтүүд	15
2.5. Засгийн газрын шинэ бодлогууд.....	17
2.6. Засгийн газрын бүтцийн өөрчлөлт	22
2.7. Шинээр баталсан болон шинэчлэн найруулсан хууль тогтоомж	23
2.8. Жендэрийн эрх тэгш байдал, эмэгтэйчүүдийн нөхцөл байдалд гарсан дэвшил.....	24
2.9. Олон талт гэрээнд нэгдэж орсон байдал.....	25
2.10. ТХЗ-уудыг хэрэгжүүлэхэд чиглэсэн ахиц	26
2.11. ТХЗ-той холбогдох бусад дэвшлүүд.....	28
3. ДҮГНЭЛТ	30
ХАВСРАЛТ: МОНГОЛ УЛСЫН ТХЗ-УУДЫН ХЭРЭГЖИЛТИЙН АХИЦ, ҮЗҮҮЛЭЛТЭЭР	32
ТОВЧИЛСОН ҮГСИЙН ЖАГСААЛТ.....	36

1
БҮЛЭГ

Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагаас (НҮБ)-аас улс орны нийгэм эдийн засгийн өргөн хүрээний макро түвшний шинжилгээ болох Монгол Улсын Хөгжлийн төлөв байдлын шинжилгээ (ХТБШ)-г 2021 онд¹ боловсруулсан нь Монгол Улсад 2023-2027 онд хэрэгжүүлэх Тогтвортой хөгжлийн хамтын ажиллагааны хүрээ (НҮБ-ын ТХХАХ) баримт бичгийн суурь болсон бөгөөд түүний агуулга, үр дүн нь өдгөө ч чухал ач холбогдолтой хэвээр байна. Энэхүү ХТБШ нь 2022 онд гарсан шинэ ахиц, дэвшлүүдийг шинжлэхийн хамт 2021 оны ХТБШ-нд ороогүй асуудлуудад дүн шинжилгээ хийсэн тул 2021 оны ХТБШ-г нэмэн баяжуулсан юм. 2022 оны тус шинжилгээгээр үндэсний хэмжээнд гарсан ахиц, дэвшлүүд болон тэдгээрийн ач холбогдол, үр дагаврыг шинжилнэ. Үүнд:

1 Орос-Украины зөрчил болон КОВИД-19 цар тахлын нөлөөлөл

Нарийвчилсан шинжилгээнээс үзэхэд дэлхий дахинаа нүүрлээд буй эдийн засгийн хямрал, үнийн өсөлт (хоол хүнс, эрчим хүчний), санхүүгийн үйлчилгээний өртгийн өсөлт болон төгрөгийн ханшийн сулрал нь Монголын айл өрхүүд, бизнесийн байгууллагуудад, мөн жирэмсэн болон хөхүүл эмэгтэйчүүдийн хоол тэжээлийн чанарт нөлөөлж байна. Ялангуяа, Хятад улстай хил дамнасан худалдаа хийхэд тулгарч буй саад бэрхшээл, Украин дахь дайны сөрөг үр нөлөө нь бизнесийн байгууллагууд болон айл өрхүүд, тэр дундаа орон нутгийн/малчин болон өрх толгойлсон эмэгтэйчүүд зэрэг эмзэг бүлгийнхэнд нөлөөлсөөр байна. Эмзэг байдал өссөн нь Монгол Улсын “Шинэ сэргэлтийн бодлого”-ын хэрэгжилт төдийгүй ТХЗ-уудын биелэлтэд багагүй саад тушаа болж мэдэх юм.

2 Эдийн засаг, санхүүгийн ахиц дэвшил

КОВИД-19 цар тахал болон Украин дахь дайны нөлөөлөл үргэлжилсээр байгаа хэдий ч, Монгол Улсын эдийн засаг 2022 онд харьцангуй сайн үзүүлэлттэй байлаа. Гадаад худалдааны нийт эргэлт 21.2 тэрбум ам.долларт хүрснээс 12.5 тэрбум ам.долларын экспорт эзэлж, худалдааны тэнцэл 3.9 тэрбум ам.долларын ашигтай гарчээ. Жилийн турш инфляц өндөр байсан нь айл өрхүүдийн амьжиргаанд ихээхэн дарамт учруулсан юм. Ам.доллартой харьцах төгрөгийн ханш үргэлжлүүлэн суларсаар байлаа. Оны эхний 8 сард ихээхэн бууралттай байсан гадаад валютын нөөц өсөж эхэлсэн байна. Засгийн газар гадаад өрөө сайн удирдаж, анхны гадаадын бонд болох Чингис бондоо хугацаанд нь төлж, залгуулаад 5 жилийн хугацаатай харьцангуй таатай нөхцөл бүхий 650 сая ам.долларын шинэ бонд гаргажээ. Засгийн газар мөн улсын нэгдсэн төсвийг ашигтай байлгаж чадсан байна.

3 Эрчим хүчний салбар дахь сорилтууд болон боломжууд

Монгол Улсын эрчим хүчний эрэлт тогтмол өсөж байгаа ч, одоогоор хэрэгцээгээ бүрэн хангах үйлдвэрлэлийн хүчин чадалгүй байгаа тул импортлон авч байна. Эрчим хүчний голлох эх үүсвэр нь нүүрс тул нүүрсхүчлийн хийн (CO₂) ялгаруулалт болон байгаль орчны сөрөг нөлөөллийг ихээхэн нэмэгдүүлж байна. Монгол Улсын дотоодын сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэрүүд (СЭХЭҮ) төдийлөн ашиглагдахгүй байгаа бөгөөд өртгийн нөхөлтийг илүү сайжруулж, хувийн хэвшлийн оролцоог нэмэгдүүлэхийн тулд зохицуулалтын тогтолцоог бэхжүүлэх шаардлагатай юм. Эдийн засгийн илүү өндөр бүтээмжтэй бусад талбарыг орхигдуулж, нүүрсийг чухалчилсаар байх нь эдийн засгийн урт хугацааны хөгжлийг нурааж, нүүрстөрөгчийн ялгаруулалт багатай хөгжлийг гацаах эрсдэлтэй. Эрчим хүчний шилжилтийг хурдасгаснаар Монгол Улс урт хугацаанд илүү бат бэх бөгөөд даван туулах чадвартай тогтвортой хөгжлийн замд орж чадах тул өнөөгийн сорилтууд нь эрчим хүчний хөгжлийг сууриар нь өөрчлөх онцгой завшаан болох магадлалтайг анхаарах хэрэгтэй.

4 Улс төрийн өөрчлөлт

2022 онд Монгол Улсад удаа дараалан иргэдийн тайван жагсаал өрнөлөө. Залуучуудын удирдсан дөрөвдүгээр сарын жагсаал өндөр инфляц, ажилгүйдэл зэрэг иргэдэд тулгамдаж буй сорилтуудад илүү хариуцлагатай хандахыг Засгийн газраас шаардсан юм. Таван Толгойн нүүрсийг хууль бусаар зарж, их хэмжээний улсын орлогыг завшсан хэргээс болж дэгдсэн 12-р сарын жагсаал уг хэргийг олон нийтэд ил болгож, хэрэгт холбогдсон хүмүүсийн нэрсийг зарлахыг шаардсан хүсэлтээр эхэлсэн бөгөөд улмаар засгийн газрыг огцруулах, Улсын Их Хурлыг тараах зэрэг олон тооны шаардлагаар үргэлжилсэн байна.

¹ <https://mongolia.un.org/index.php/en/174973-common-country-analysis-2021-mongolia>

Энэхүү 12-р сарын жагсаал Засгийн газрын үйл ажиллагаанд засаглалын болон ил тод байдлын асуудал буйг тодорхой харуулсан юм.

5 Засгийн газрын шинэ бодлогууд

Засгийн газар 2021 оны сүүл үе болон 2022 онд хэд хэдэн бодлого санаачлан хэрэгжүүлсэн байна. Гол бодлогуудад нь КОВИД-19 цар тахлын нөлөөллөөр агшсан эдийн засгийг дахин сэргээх цар тахлын дараах сэргэлтийн хүчин чармайлт болох Шинэ сэргэлтийн бодлого, аймгуудын хөгжлийг дэмжих Бүсийн хөгжлийн зорилтот хөтөлбөр, цахим шилжилттэй холбогдох бодлогууд, хүнсний хэрэгцээг дотоодоос хангах зорилготой Хүнсний аюулгүй байдал үндэсний хөтөлбөр, боловсролыг хувьсган өөрчлөх бодлогууд, мөн эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний тогтвортой байдлыг дэмжих санхүүжилтийн тогтолцооны шинэчлэл багтаж байна.

6 Засгийн газрын бүтцийн өөрчлөлт

Шинэ сэргэлтийн бодлогын хүрээнд Эдийн засаг, хөгжлийн яам (ЭЗХЯ) болон Цахим хөгжил, харилцаа холбооны яам хэмээх хоёр шинэ яамыг 2022 оны 01-р сард байгуулсан. 2022 оны 09-р сард Засгийн газар зарим үндэсний хороод, зөвлөлүүдэд бүтэц, зохион байгуулалтын өөрчлөлт хийхээр шийдвэрлэжээ. Үүнтэй холбогдуулан, нийт 22 үндэсний хороо, зөвлөлийг татан буулгасан юм. Тэдгээрийн зургааг нь өөр байгууллагатай нэгтгэж, 13-ыг нь холбогдох салбарын яаманд нэгтгэсэн байна. Засгийн газраас 2022 онд Боловсролын ерөнхий газрыг байгуулсан юм.

7 Шинээр баталсан болон шинэчлэн найруулсан хууль тогтоомж

2022 оны 01-р сараас эхлэн шинэчлэн найруулсан Хөдөлмөрийн тухай хууль зэрэг нийт 16 шинэ хууль албан ёсоор хэрэгжиж эхэлсэн байна. 2021 онд Улсын Их Хурал Цахим үндэстэн болох стратегийн хүрээнд Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль зэрэг таван хууль баталсан юм. Эдгээр хуулиудтай уялдаж 2022 оны 05-р сард 30 гаруй эрх зүйн баримт бичиг батлагдан хэрэгжиж эхэлжээ. Дэлхий дахиныг хамарсан хямралын нөлөөллийг бууруулах зорилгоор Улсын Их Хурал 2022 оны 04-р сарын 14-ний өдөр Гол нэр төрлийн зарим бараа, бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт, хомсдолоос сэргийлэх, сөрөг нөлөөллийг бууруулах тухай хуулийг баталсан байна.

8 Жендэрийн эрх тэгш байдал, эмэгтэйчүүдийн нөхцөл байдалд гарсан ахиц дэвшил

Эцгийн эрхт ёс ноёлсон соёл амь бөхтэй хэвээр байгаа нь гүйцэтгэх засаглал дахь эмэгтэйчүүдийн төлөөллийг нэмэгдүүлэхэд сорилт болсоор байна. Засгийн газрын 21 сайдын дөнгөж гурав нь эмэгтэй сайд бөгөөд 21 аймгаас зөвхөн нэг нь эмэгтэй засаг даргатай байгаа юм. Нийгмийн сүлжээнд эмэгтэй улс төрчдийг илүү хатуу бөгөөд шударга бусаар шүүж, илэрхий ялгаварлан гадуурхаж, дарамталж байна. 2022 онд жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах чиглэлд багагүй хүчин зүтгэл гарч, хэд хэдэн санаачилга хэрэгжиж эхэллээ. Тухайлбал, Засгийн газраас Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах салбар дундын 10 жилийн стратеги төлөвлөгөөг (2022-2031) баталж, ХҮН нам бүх шатны сонгуульд нэр дэвшигчдийнхээ хүйсийн харьцааг сайжруулах “ХҮН 50/50” бодлого хэрэгжүүлэхээ зарлаж, эмэгтэй нэр дэвшигчдийн эзлэх хувийг 35-40% болгон нэмэгдүүлэхийн төлөө Сонгуулийн тухай хуулийг шинэчлэн найруулах оролдлого хийгдэж байна.

9 Олон талт гэрээнд нэгдэн орсон байдал

Монгол Улс худалдааны цахимжуулалтын талаарх Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын олон талт хоёр гэрээнд саяхан нэгдсэн байна. Тодруулбал, 2020 онд Олон улсын гэрээнд цахим харилцааг ашиглах тухай НҮБ-ын конвенцод, 2022 онд Ази, Номхон далайн бүс нутгийн хил дамнасан цаасгүй худалдааг хөнгөвчлөх тухай хэлэлцээрт нэгдсэн юм. Монгол Улс 1996 онд Озоны үе давхаргыг хамгаалах тухай Венийн конвенц, Озоны үе давхаргыг задалдаг бодисын тухай Монреалийн протоколд нэгдэж, холбогдох бүх нэмэлт, өөрчлөлтийг нь соёрхон баталсны дотор хамгийн сүүлд 2022 оны 07-р сард Монреалийн протоколын Кигалийн нэмэлт өөрчлөлтөд нэгдсэн юм. Монгол Улс мөн гэмт хэрэг, авлигатай тэмцэх тухай НҮБ-ын олон талт гэрээнүүд болох Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг НҮБ-ын конвенц, Авлигын эсрэг НҮБ-ын конвенцод нэгдсэн байна.

10 ТХЗ-уудыг биелүүлэх талаар гарсан ахиц

Монгол Улс ТХЗ-ын 63.5 оноотойгоор (Зүүн болон Өмнөд Азийн бүс нутгийн дунджаас 2.4 хувиар доогуур) 163 улсаас 109-д эрэмбэлэгдэж байна. АНДЭЗНК-ын хийсэн тооцооллоор 11, 12, 13, 16 болон 17-р зорилгуудын хувьд зорилтот түвшинд хуваарь ёсоор хүрсэн бол 1-р зорилгын хувьд ухарсан үзүүлэлттэй байна.

Монгол дахь ТХЗ-ын үзүүлэлтийн өгөгдлийн дутуу байдлыг шинжилсэн саяхны судалгаагаар 154 үзүүлэлтийн өгөгдөл бэлэн байгаа (109 үзүүлэлтийн өгөгдөл бүрэн бэлэн, 45 үзүүлэлтийн өгөгдөл бүрэн бус бэлэн) гэдгийг илрүүлжээ. Нийт үзүүлэлтүүдийн гуравны нэг гаруйнх нь (78 үзүүлэлт) өгөгдөл дутагдалтай байлаа. ТХЗ-ын үндэсний зорилтот түвшин, шалгуур үзүүлэлтийн хүрээг боловсруулсан боловч хараахан эцэслэн батлаагүй байна.

11 ТХЗ-той холбогдох бусад ахиц дэвшлүүд

2022 оны 08-р сард Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үндэсний хороо (ТХҮХ) ТХЗ-ууд болон Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн тэргүүлэх зорилгуудад зориулж нөөцийг дайчлах, уялдуулах, хөшүүрэг үүсгэх гол хэрэгсэл болох Үндэсний санхүүжилтийн нэгдсэн стратегийг (ҮСНС) баталсан билээ. Гэвч ҮСНС-ийг хэрэгжүүлэх Үйл ажиллагааны төлөвлөгөөнд Сангийн Яам болон Эдийн засаг, хөгжлийн яам гарын үсэг хараахан зураагүй байгаа тул хэрэгжиж эхлээгүй байгаа юм. Монгол Улс мөн дэлхий дахины тогтвортой байдлын тайлагналын хүрээг тусгасан, тогтвортой байдлын тайлагналын чадавхыг нэмэгдүүлэх 8 алхамт ерөнхий зураглал бүхий Байгаль орчин, нийгэм, засаглалын (БОНЗ) Тайлагналын удирдамж боловсруулсан байна. Түүнчлэн, Монгол Улс 2023 онд хоёр дахь удаагийн Үндэсний сайн дурын илтгэлээ (ҮСДИ) бэлтгэж, үр дүнг нь Тогтвортой хөгжлийн асуудлаарх 2023 оны Улс төрийн өндөр түвшний форумд танилцуулна.

Дүгнэлт хэсэгт эдийн засгийн бие даасан байдал, төрөлжилт, засгийн газрын үйл ажиллагааны ил тод бөгөөд эгэх хариуцлагатай байдал, ТХЗ-ын үндэсний зорилтот түвшин, шалгуур үзүүлэлтийн хүрээг батлах, оролцогч талуудтай зөвлөлдөх институтийн механизм, ҮСНС гэх мэт бэлэн байгаа хэрэгслүүдийг оновчтой ашиглах зэрэг Монгол Улс ТХЗ-уудын биелэлтийг ахиулахдаа цаашид анхаарах хэрэгтэй зүйлсийг товч онцоллоо. Түүнчлэн, Монгол Улс дахь Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын Удирдлагын Баг (НҮБ-ын УБ) НҮБ-ын ТХХАХ-ний Хамтарсан ажлын төлөвлөгөө (ХАТ)-г хэрэгжүүлэхдээ 2022 оны ХТБШ-нд тусгасан ахиц, дэвшлүүдийг анхаарч үзэх хэрэгтэйг онцолсон болно.

ТХЗ-УУДЫГ ХЭРЭГЖҮҮЛЭХЭД ЧИГЛЭСЭН
ҮНДЭСНИЙ АХИЦ, ДЭВШЛҮҮД

2
БҮЛЭГ

2.1 Орос-Украины зөрчил болон КОВИД-19 цар тахлын нөлөөлөл

НҮБ-ын СЗГ, НҮБ-ын ХХ, НҮБ-ын ХС, НҮБ-ын ХАС болон ХХААБ-аас ТХЗ-ын Нэгдсэн сангийн Хөгжлийн туслалцааны дэмжлэгтэйгээр Монгол Улсын айл өрхүүд болон бизнесийн байгууллагуудад үзүүлж буй Орос-Украины зөрчлийн нөлөөлөлд шинжилгээ хийсэн юм. Уг шинжилгээнээс үзэхэд дэлхий дахинаа нүүрлээд буй эдийн засгийн хямрал, үнийн өсөлт

(хоол хүнс, эрчим хүчний), санхүүгийн үйлчилгээний өртгийн өсөлт болон төгрөгийн ханшийн сулрал нь Монголын айл өрхүүд, бизнесийн байгууллагуудад нөлөөлж байна.

Украин дахь дайн дэлхийн эдийн засагт хоёр үе шаттай нөлөөлсөн байна.

Эхний үе шат нь:

- **Эрчим хүчний үнийн цочрол** (импортын үнэ, тээвэрлэлтийн үнэ, инфляц);
- **Хүнсний үнийн цочрол** (хэт өндөр үнэ, хомсдол, баталгаагүй байдал);
- **Санхүүгийн үйлчилгээний өртгийн өсөлт** (үнийн гажуудал, санхүүгийн хэрэгцээ болон хүүгийн түвшин нэмэгдэх); мөн
- **Бодлогын сорилтууд** (мөнгөний хатуу бодлого, төсвийн татаас).

Хоёр дахь үе шат нь:

- **Тодорхой бус байдал** (сунжирсан дайн, эдийн засаг болон санхүүгийн тогтворгүй байдал, төсвийн тэнцвэргүй байдал, капиталын гадагш чиглэсэн урсгал, дэлхийн санхүүгийн зах зээлд нэвтрэх боломж хязгаарлагдмал байдал, ГШХО-ын бууралт, крипто валютын эрсдэлтэй хөрөнгө оруулалт);
- **Эрэлтийн удаашрал** (экспортын бууралт, импортын өндөр өртөг, аяллын өндөр өртөг, мөнгөн гуйвуулгын болон аялал жуулчлалын орлогын бууралт);
- **Валютын ханшны цочрол** (гажуудал үүсгэж буй долларын ханшны хүчтэй байдал, санхүүгийн дарамтыг нэмэгдүүлж буй гадаад арилжаанд оролцох оролцоо); мөн
- **Өрийн санхүүжилтийн өртөг** (бага болон дунд орлоготой эдийн засгийг хүнд байдалд оруулж буй доллароор илэрхийлэгдсэн өр, өрийн тогтвортой байдлын асуудлууд

Дэлхийн эдийн засгийн өсөлтийн удаашрал, удаан үргэлжилсэн инфляц зэрэг энэхүү хоёр үе шаттай нөлөөлөл нь Монгол Улсад томоохон сорилт болж, нийгэм, эдийн засгийн нийт үр дүнд нөлөөлж байна.

Украины дайн эхлэх үед Хятад болон Оростой хийх хоёр талт худалдаа цар тахлын өмнөх түвшин рүүгээ дөхсөнөөр Монгол Улсын эдийн засаг КОВИД-19 цар тахлын сөрөг нөлөөллөөс ангижирч эхэлж байсан юм. Дэлхий нийтийг хамарсан цар тахал болон дайнтай холбоотой хил хаах, хориг тавих арга хэмжээ нь нийгэм, эдийн засгийн байдалд нөлөөлж, бусад төрлийн хямралыг даван туулах чадварыг бууруулж,

нийгэм, эдийн засаг, улс төр болон байгаль орчны илүү гүн түвшний асуудлуудыг өдөөж байна. Монгол Улс газрын тосны бүтээгдэхүүн, эрчим хүч, хүнс, эм хангамж болон хөдөө аж ахуйн орцуудын хувьд Оросын импортоос хараат байдаг тул Орос улсад тавигдсан эдийн засгийн хориг арга хэмжээний олон шатлалт нөлөөлөлд өртөж, улмаар эдийн засгийн хямралын үед өндөр инфляцтай нүүр тулах болжээ. КОВИД-19-ийн улмаас Хятадын хил хаагдсан нь бүх салбарын нэмүү өртгийн сүлжээнд ихээр нөлөөлж, одоо ч нөлөөлсөөр байна. Хятадтай хийх худалдаа нь экспортын 80 орчим, импортын 40 орчим хувийг бүрдүүлдэг.²

² Дэлхийн Банк (2022), Украин дахь дайны дэлхийн худалдаа, хөрөнгө оруулалтад үзүүлсэн нөлөөлөл, <https://elibrary.worldbank.org/doi/abs/10.1596/37359>

тушаа болж мэдэх юм. Монгол Улсын Ерөнхийлөгч хүнсний баталгаат байдал болон дотоодын хүнсний нийлүүлэлтийг сайжруулах нь засгийн газрын эн тэргүүний зорилго гэж зарласан. Гэвч, эдгээр өндөр түвшний зорилтуудын өмнө үлэмж их саад бий. Түүнчлэн, хоол хүнсний үнэ болон эм хангамж, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний өртөг ихээр нэмэгдсэн нь хүүхэд, өсвөр үе болон жирэмсэн эмэгтэйчүүдийн хоол тэжээлд сөргөөр нөлөөлж байна.

Дэлхийн ханган нийлүүлэх сүлжээ тасалдаж, хоол хүнс, эрчим хүчний үнийн цочрол үүссэн нь Монголын нийт айл өрхөд нөлөөлсөн юм. Үнэ өсөх үед хамгийн түрүүнд эмзэг бүлгийн айл өрхүүд хувцас хунар, ахуйн хэрэглээ, түлш, эрчим хүч, унаа тээвэр зэрэг хүнсний бус чухал зардлуудаа танаж эхэлдэг. Ийм учраас эмзэг бүлгийн айл өрхүүд, ялангуяа ганц бие өрхийн тэргүүнтэй айл өрхүүдийн амьдралын нөхцөл дорддог байна. Ялангуяа, цар тахлын үеэр боловсрол нь хэдийнээ хоцрогдолд ороод байсан хүүхдүүдийн боловсрол эзэмшиж, нийгмийн давхарга хооронд дээш чиглэсэн шилжилт хийх боломжууд улам бүр хязгаарлагддаг.

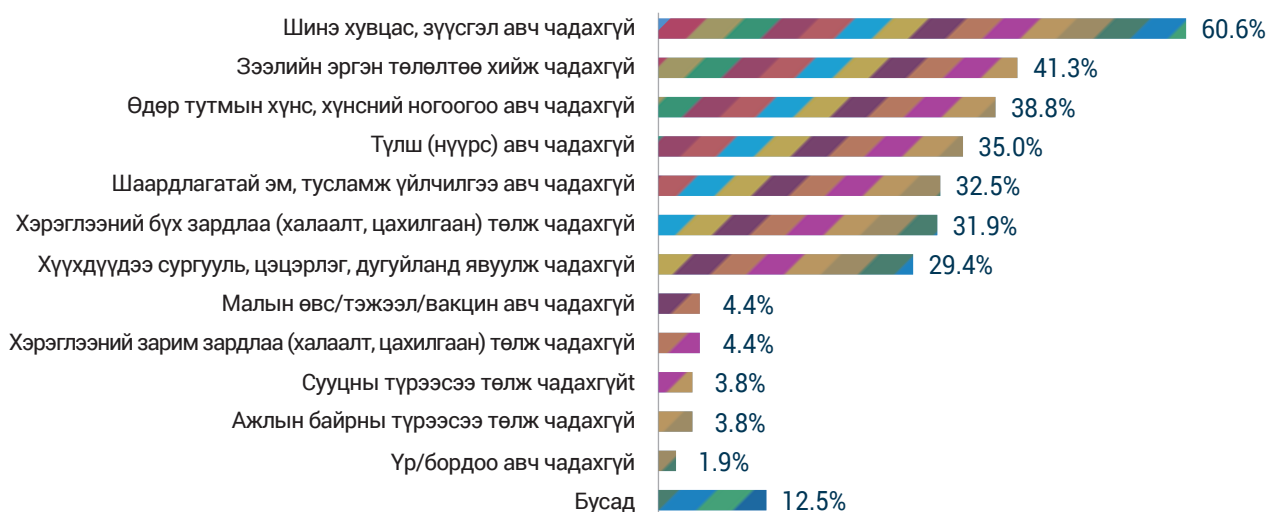
Айл өрхүүдэд үзүүлж буй нөлөөлөл

НҮБ-ын Хөгжлийн Хөтөлбөрөөс захиалж, Эдийн засгийн судалгаа, эрдэм шинжилгээний хүрээлэнгээс (ЭЗСЭШХ) хийсэн асуумж судалгаанд суурилсан нөлөөллийн үнэлгээгээр Украин дахь дайн хүнс болон газрын тосны үнийг өсгөснөөр инфляцын дарамтыг нэмэгдүүлсэн гэдгийг илрүүлсэн юм. Уг судалгааны үр дүнгээс үзэхэд айл өрхүүдийн 67 хувь нь 2022 оны 03-р сараас хойш

амьжиргаа нь дордсон гэж мэдүүлсэн байна. Айл өрхүүдийн амьжиргааг дордоход нөлөөлсөн хүчин зүйлсэд орлого багатай байдал болон хүнс, түлшний үнийн өсөлт багтаж байгаа юм. Уг үнэлгээгээр эмзэг бүлгийн өрхийн орлого хангалтгүй болох нь тогтоогджээ. Айл өрхүүдийн 35 хувь нь өдөр тутмын хэрэгцээгээ ч хангаж чадахгүй байна. (Зураг 1). Өрхийн төрлөөр задлан ангилбал, гурав ба түүнээс олон хүүхэдтэй ганц бие өрхийн тэргүүнтэй, хүнсний талон авдаг болон хөгжлийн бэрхшээлтэй гишүүдтэй айл өрхүүд нөлөөлөлд хамгийн их өртөж байлаа. Өрхийн орлого нь өдөр тутмын хэрэгцээндээ хүрэлцдэггүй байдал эмэгтэй өрхийн тэргүүнтэй өрхүүд дунд илүү түгээмэл ажиглагдсан юм.

Зарлагын хэрэгцээгээ хангахын тулд айл өрхүүдийн зарим нь илүү их ажиллаж эхэлсэн. Зарим нь банк болон банк бус эх үүсвэрээс шинэ зээл авахыг оролдсон бол зарим нь цахилгаан, дулааны хэрэглээгээ танасан байна. Эмзэг бүлгийн айл өрхүүд хүнсний бус хэрэглээгээ танахын зэрэгцээ мах, гурил, хүнсний ногоо зэрэг үндсэн хүнсний хэрэглээгээ мөн танажээ. Тухайлбал, 2022 оны 03-р сараас нийт өрхүүдийн 44.2 хувь нь хүнсний хэрэглээгээ багасгасан байна. Хүнсний хэрэглээ нь буурсан айл өрхүүд хямд эсвэл чанар муутай хүнс хэрэглэж, хүүхдүүд болон насанд хүрэгчдийнхээ хоолны хэмжээг багасгаж, өдөр хооллох тоогоо цөөлсөн гэж мэдүүлжээ. Түүнчлэн, эмзэг бүлгийн айл өрхүүд дэлгүүрээс зээлээр хүнс авах нь ихэссэн байна. Иймд, эл нөхцөл байдал нь эмзэг бүлгийн айл өрхүүдийн хүнс тэжээлийн дутагдалд орох эрсдэлийг нэмэгдүүлж байна.

ЗУРАГ 1. Өрхийн орлого буурснаас үүдсэн сорилтууд, хувиар

Эх сурвалж: Айл өрхүүд, бизнесийн байгууллагуудад үзүүлж буй глобал хямралын нөлөөллийн түргэвчилсэн үнэлгээ, ЭЗСЭШХ, 2022 оны 11-р сар

Айл өрхүүдийн зарлага багасах үед хамгийн ядуу айл өрхүүд, тэр дундаа ганц бие өрхийн тэргүүнтэй, гурав ба түүнээс олон хүүхэдтэй, хөгжлийн бэрхшээлтэй эсвэл тусгай асаргаа шаарддаг гишүүдтэй айл өрхүүд хамгийн хүнд байдалд оржээ. Эмзэг бүлгийн өрхүүд дэх жирэмсэн эмэгтэйчүүд, хүүхдүүдийн хувьд шим тэжээлийн үндсэн хэрэгцээгээ хангахад бэрхшээлтэй байв.

Энэ чиглэлээр НҮБ-ын ХАС-гаас хийсэн шинжилгээгээр төмөр болон фолийн хүчлийн нийлүүлэлт, ялангуяа Монголын эм хангамжийн зах зээлд тасалдах болсон бөгөөд тус нөхцөл байдал нөөцийн хомсдолын улмаас улам хурцдах төлөвтэй байгааг илрүүлжээ. Ийм учраас тэдгээрийн үнэ тогтмол өсөж, цаашид ч хэсэг хугацаанд өсөх хандлагатай байна. Түргэвчилсэн үнэлгээний илрүүлэлтээс үзэхэд, 20,000 орчим жирэмсэн, хөхүүл эмэгтэйчүүд эрдэс бодисын дутагдалд өртсөн бөгөөд ялангуяа төмрийн дутагдлаас болж ургийн гаж хөгжил үүсэх эрсдэлд тулгараад байна. Эрдэс бодисын нэмэлт бүтээгдэхүүний, ялангуяа фолийн хүчлийн нийлүүлэлт эмзэг бүлгийн хүн амд хүрэлцэхгүй байгаа нь зах зээл дээрх нийлүүлэлтийг асар ихээр багасгажээ. Эл хүнд нөхцөл байдлыг нөөцийн хомсдол улам хүндрүүлэх төлөвтэй байна. Ихэнх сум, тосгон, өрхийн эмнэлгүүдэд (63.5%) эмэгтэйчүүд болон хүүхдүүдэд зориулсан Амин дэм, эрдэс бодисын нэмэлт бүтээгдэхүүн (АДЭБНБ / MMNs/) огт байхгүйн дээр эрүүл мэндийн төвүүдийн 44 хувь нь А болон D амин дэмийн нөөцгүй болжээ.

Бизнесийн байгууллагуудад үзүүлж буй нөлөөлөл

2022 оны 02-р сараас хойш жижиг, дунд үйлдвэрлэлийн үйл ажиллагаа олон сорилттой тулгарсан байна. Гол шалтгаан нь цар тахлын үргэлжилсэн сөрөг нөлөөлөл байсан бөгөөд нийлүүлэлт тасалдах, хүний нөөц хомсдох, борлуулалтын орлого буурах зэрэг сорилтуудтай нүүр тулжээ. Мөн, Украин дахь дайны улмаас Оросоор дамжих тээвэрлэлт удааширсан байна. Ярилцлагад хамрагдсан бизнесийн байгууллагуудын 44 орчим хувь нь 2022 оны 03-р сараас хойш нийлүүлэлтийн сүлжээ нь тасалдсан гэсэн юм. Харин дотоодын бизнесийн байгууллагуудын худалдааны гол түнш болох Хятадаас ирэх импорт болон транзит тээвэр Тэг КОВИД бодлогын улмаас удааширч, үйлдвэрлэл болон худалдааны салбарт бэрхшээл үүсгэжээ. Цар тахлын үеийн хатуу хөл хорионы улмаас түр хугацаанд эсвэл бүр ажилгүй болсон байсан хүмүүс, ялангуяа залуу эмэгтэйчүүд ажилдаа эргэж орох нь удаашралтай байсан бөгөөд үүнээс улбаалж оёдол, худалдаа, үйлчилгээ зэрэг бизнесүүдийн сэргэлт муу байв.

Түүхий эдийн үнэ хурдацтай өссөнөөр бүх аж ахуйн нэгжийн үйл ажиллагаанд хохирол учруулжээ. Инфляц өндөр байсан нь нэг талдаа бизнесийн зардлыг нэмэгдүүлж, нөгөө талдаа айл өрхүүдийн худалдан авах чадварыг сулруулснаар зах зээлийн эрэлтийг хумьсан байна. Шатахууны үнийн өсөлт хөдөө аж ахуйн салбарын, алслагдмал орон нутгийн болон тээврээс хараат бизнесүүдийн зардлыг нэмэгдүүлжээ. Түүнчлэн, Украин дахь дайны шууд нөлөөлөлд өртсөн бизнесийн байгууллага цөөнгүй байв. Түлшний үнийн өсөлтөөс гадна, дээрх хоёр улсаас үр, бордоо, машин тоног төхөөрөмж болон сэлбэг хэрэгслээ импортлож авах фермерүүдийн зардал нэн өссөн байна. Үүнийг дагаад, үр тариа болон хүнсний ногооны үнэ өссөн юм. Мөн, дээрх хоёр улсаас бараа бүтээгдэхүүн болон түүхий эд худалдан авдаг компаниудын нийлүүлэлт тасалдахын зэрэгцээ ДБХСТХН-ээс /SWIFT/ Оросын банкуудад хориг тавьсны улмаас төлбөр төлөлт ч удаашралтай болжээ.

Украин дахь дайны нийт нөлөөлөл

2022 оны гадаад худалдаа, дотоодын нийт бүтээгдэхүүний нийт гүйцэтгэлийг харахад дайн Монгол Улсын эдийн засагт шууд нөлөөлнө гэсэн баттай дохио алга байна. Монгол Улс түлш, цахилгаан эрчим хүчээ голчлон Оросоос импортлодог бөгөөд импортын урсгал тасалдаагүй, холбогдох төлбөрийг шилжүүлэхэд саатал үүсээгүй байна. Түүнчлэн, өргөн хэрэглээний бараа бүтээгдэхүүн зэрэг бусад төрлийн бараа, бүтээгдэхүүний экспорт болон импорт нь Оросоос хамаарал багатай байдаг.

Бодлогын зөвлөмжийн хувьд, улс төр, эдийн засаг, нийгэм болон байгаль орчны сорилтууд нь харилцан холбоотой байдаг тул тогтвортой хөгжлийн төлөөх ахицыг хурдасгахад олон хэмжээст, уялдаатай сайтай арга барилыг ашиглах шаардлагатай. Хямрал үргэлжилсээр байгаа энэ цаг үед Монгол Улсын Засгийн газар урьдчилан сэргийлэх болон даван туулах арга хэмжээг чухалчилж, эдийн засгийн тэгш хүртээмжтэй бодлого хэрэгжүүлэх нь зүйтэй гэж дээрх шинжилгээний дүгнэлтэд тусгажээ. Хөдөө аж ахуй болон хүнсний үйлдвэрлэлийн салбарилуу өндөр эрсдэлд байгаа учраас Засгийн газраас инновац болон технологийг хөшүүрэг болгож, дотоодын үйлдвэрлэл зэргээр хүнсний импортыг орлуулж, таатай орчин бүрдүүлснээр хүнсний тогтвортой байдал болон олдцыг нэмэгдүүлэх арга хэмжээ авах шаардлагатай. Эрчим хүчний шударга шилжилт хийх болон хараат байдлыг бууруулахын тухайд, бие даасан хувийн хүчин зүтгэлүүдээс илүүтэй эрчим хүчний шинэлэг хувилбарыг нэвтрүүлэхэд засгийн газар дэмжлэг үзүүлэх нь чухал юм. Нүүрстөрөгчийн ялгарлыг бууруулж чадах эрчим хүчний салбарын

нүүрстөрөгчийг бууруулах шилжилтийг хийхэд урт хугацааны шийдэл шаардлагатай. Үүнийг хийхийн тулд нүүрсний салбар дахь эрчим хүчний татаасны

зорилгыг өөрчилж, хүн бүрийг үнэгүй эрчим хүчээр хангах халамжийн бодлого хэрэгжүүлж болно.

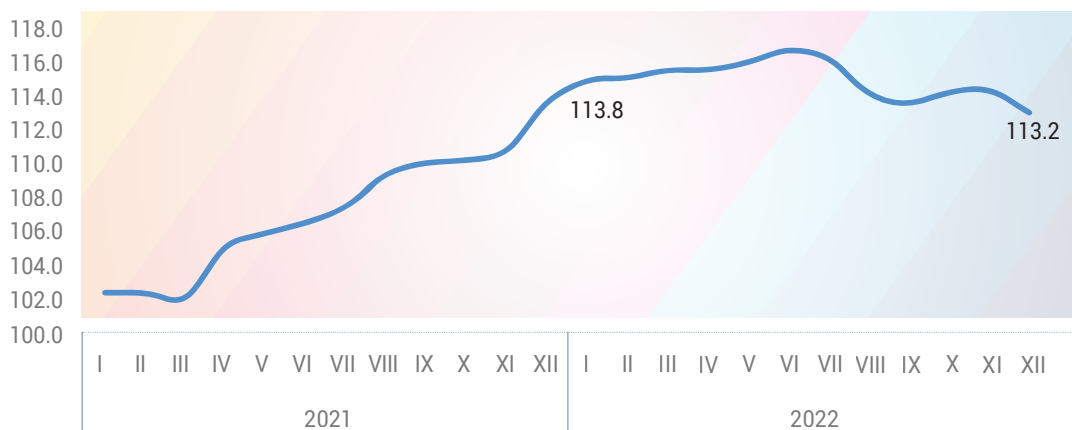
2.2 Эдийн засаг, санхүүгийн өөрчлөлт

КОВИД-19 цар тахал болон Украин дахь дайны нөлөөлөл үргэлжилсээр байгаа хэдий ч, Монгол Улсын эдийн засаг 2022 онд харьцангуй сайн үзүүлэлттэй байлаа. 2022 онд Монголын ДНБ 4.8%-аар өссөн байна. Мөн, гадаад худалдааны нийт эргэлт 21.2 тэрбум ам.долларт хүрснээс 12.5 тэрбум ам.долларыг экспорт, 8.7 тэрбум ам.долларыг импорт эзэлж, худалдааны тэнцэл 3.9 тэрбум ам.долларын ашигтай гарчээ. Ийнхүү 2021 онтой харьцуулахад гадаад худалдааны нийт эргэлт 5.2 тэрбум ам.доллароор (32.1%), экспорт 3.3 тэрбум ам.доллароор (35.7%), импорт 1.9 тэрбум ам.доллароор (27.2%) өссөн нь маш сайн өсөлт юм. Худалдаа сайн сэргэж байгаа нь нааштай дэвшил боловч, энэ үзэгдлээс хязгаарлагдмал тооны худалдааны түншүүд рүү гаргах эрдэс баялгийн экспортоос голчлон хамааралтай Монголын эдийн

засгийн суурь муутай байдал, улмаар эдийн засгийг нэн яаралтай төрөлжүүлэх шаардлагатай гэдэг нь тодорхой харагдаж байна. 2022 онд Монголын эдийн засаг сэргэсэн гэдэг нь мөн 2022 онд 23.3 их наяд төгрөгт хүрч, 2021 оныхоос 4.8 их наядаар (25.7%) өссөн аж үйлдвэрийн салбарын нийт үйлдвэрлэлээс харагдаж байна.

Монгол Улсын эдийн засгийн ерөнхий гүйцэтгэл 2022 онд сайжирсан боловч үнийн өсөлтийн улмаас айл өрхүүдийн, ялангуяа Орос-Украины зөрчлийн нөлөөллийн шинжилгээгээр эмзэг бүлгийнх гэж тодорхойлогдсон айл өрхүүдийн эдийн засаг хүнд байдалд байлаа. 2021 онд огцом өсөж эхэлсэн инфляц 2022 оны турш 10 гаруй хувьтай байсан бөгөөд 2022 оны сүүл үеэр дунд зэрэг буурч эхэлсэн юм (Зураг 2).

ЗУРАГ 2. Хэрэглээний үнийн улсын индекс, хувь, сараар

(Эх сурвалж: Сар тутмын мэдээллийн товхимол, 2023 оны 01-р сар)

Жилийн турш инфляц өндөр байсан нь айл өрхүүдийн амьжиргаанд ихээхэн дарамт учруулсан юм. Ам.доллартой харьцах төгрөгийн ханш үргэлжлүүлэн суларсаар байлаа. Оны эхний 8 сард ихээхэн бууралттай байсан гадаад валютын нөөц өсөж эхэлсэн байна. Засгийн газар гадаад өрөө сайн удирдаж, анхны гадаадын бонд болох Чингис бондоо хугацаанд нь төлж, залгуулаад 5 жилийн хугацаатай харьцангуй таатай нөхцөл бүхий 650 сая ам.долларын шинэ бонд гаргажээ. Засгийн газар

мөн улсын нэгдсэн төсвийг ашигтай байлгаж чадсан байна.

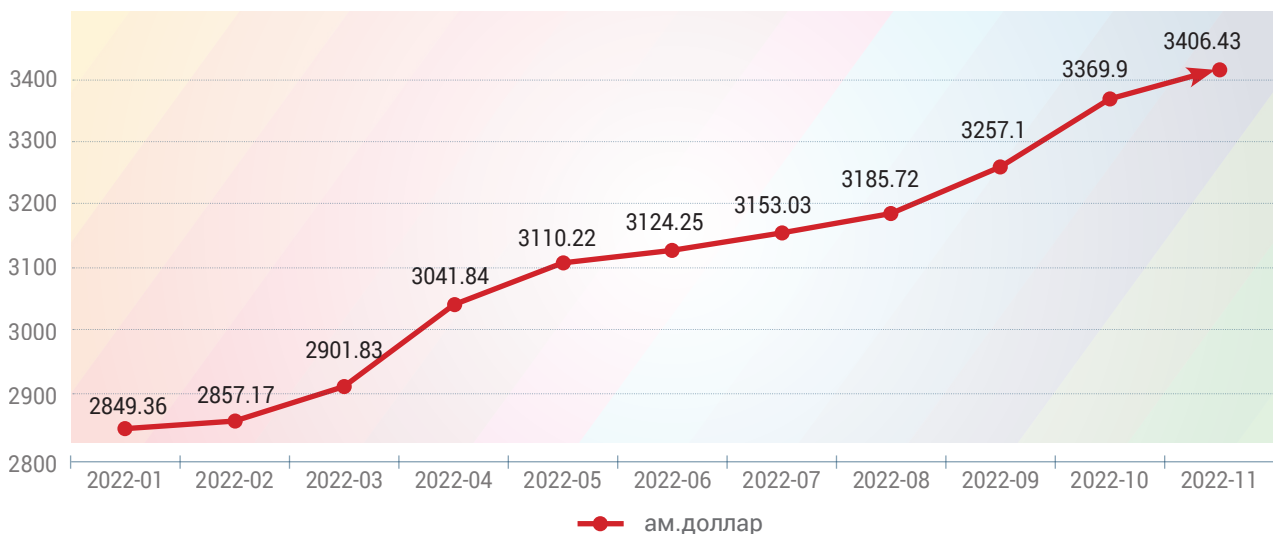
Ам.долларын эсрэг төгрөгийн ханшийн сулрал 2022 оны туршид үргэлжиллээ. 2022 оны 12-р сарын байдлаар төгрөгийн ханш оны эхэн үеэс 20%-аар суларсан байна. Энэ нь, нэг талаас, Монголын экспортыг хямдруулж, олон улсын худалдан авагчдыг татах боловч, нөгөө талаас, импортыг илүү үнэтэй болгож, бүтээгдэхүүн, үйлчилгээ болон

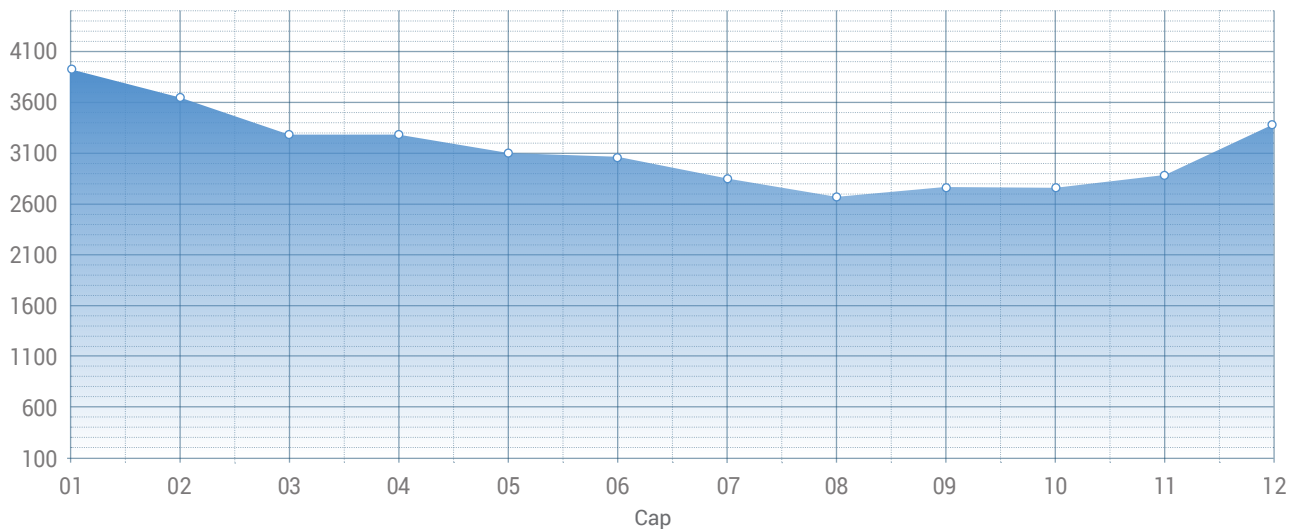
эрчим хүчний импортоос ихээхэн хараат байдаг Монголын эдийн засгийн сэргэлтийн төлөвлөгөөнд сөргөөр нөлөөлөх юм. Төгрөгийн ханш суларснаар доллароор илэрхийлэгдсэн гадаадын хөрөнгө оруулалтын үнэ болон хүүгийн төлбөр өсөж байна. Энэ нь Монгол Улсын ГШХО татах, өрийн дахин санхүүжүүлэлт хийх, өрийн тогтвортой байдлаа хадгалах чадварт нөлөөлж болно.

Гадаад валютын нөөц 2022 оны 8-р сар хүртэл буюу Засгийн газраас төгрөгийн ханшийн сулралын эсрэг арга хэмжээ авах хүртэл буурсан байна. Гадаад валютын нөөц 2022 оны сүүлийн хэдэн сард дунд зэрэг боловч тогтмол өссөөр 2022 оны 12-р сарын байдлаар 3.4 тэрбум ам.долларт хүрсэн юм (Зураг 3). Энэхүү нөөцийн түвшин нь дөрвөөс таван сарын импортод хүрэлцэнэ.

ЗУРАГ 3. Валют арилжааны ханшны өөрчлөлт (төг. - ам.доллар) болон гадаад валютын нөөц

ОЛОН УЛСЫН НӨӨЦ /сая ам.доллар/

Эх сурвалж: YCX (1212.mn) болон Монгол Банк

2023-2024 он бол Монгол Улсын Засгийн газрын хувьд гадаад өр/бондын төлбөрөө төлөх асар чухал он юм. Монгол Улс 2023 оны 05-р сард Евробондын 500 сая ам.доллар, 11-р сард засгийн газраас баталгаа гаргасан Монгол Улсын Хөгжлийн банкны (МУХБ) бондын 500 сая ам.долларын төлбөр төлөх шаардлагатай байгаа. 2023 онд төлөх хуваарьтай

гадаад үнэт цаасны хүүгийн төлбөр 174.8 сая ам.доллар болж байна. Ийнхүү 2023 онд нийтдээ 324.1 тэрбум төгрөгийг (үүнээс 119.3 тэрбум нь хүүгийн төлбөр, 204.8 тэрбум нь үндсэн төлбөр) гаднын зээлийн сангаас авсан зээлийн эргэн төлөлтөд зориулж улсын төсөвт тусгасан байна.

2022 оны 12-р сарын эхний 7 хоногт Монгол Банк анхны гадаад бонд болох Чингис бондоо бүрэн төлж дуусгалаа. Энэ нь засгийн газрын өрийн гүйцэтгэл сайжирсныг, зээлжих зэрэглэлийг нь өсгөх алхам болсныг, мөн Монгол Улс 2023-2024 онд өрийнхөө зарим хэсгийг сунгах шаардлагатай болох үед илүү хямд үнээр зээл авах магадлал нэмэгдсэнийг харуулж байна. Мөн, Засгийн газраас 5 жилийн хугацаатай харьцангуй таатай нөхцөлтэй, АНУ-ын Сангийн яамны 5 жилийн өгөөжөөс 5.1 хувиар илүү буюу 8.65 хувийн хүүгийн түвшинтэй 650 сая ам.долларын шинэ бонд гаргасан юм.

Монгол Улсын Засгийн газар өрийн удирдлагаа сайжруулахын тулд “Засгийн газрын өрийн удирдлагын 2023-2025 оны стратегийн баримт бичиг”-ийг боловсруулсан бөгөөд энэхүү баримт бичиг нь дараах зургаан үндсэн зорилготой байна: 1) Засгийн газрын гадаад зээлийн хөрөнгөөр хэрэгжих төсөл, хөтөлбөрүүдийн нийгэм, эдийн засгийн үр ашгийг нэмэгдүүлэх; 2) Засгийн газрын өрийн удирдлагын тогтолцоог сайжруулж, орчин үеийн чиг хандлагад нийцүүлэх, Засгийн газрын өрийн багц дахь зах зээлийн эрсдэлээс сэргийлэх зорилгоор үүсмэл арга хэрэгслийг өрийн зохицуулалтын үйл ажиллагаанд нэвтрүүлэх; 3) Засгийн газрын дотоод үнэт цаасны зах зээлийн хөгжлийг дэмжих, үнэт цаасны арилжааг тогтмолжуулах; 4) Улсын стратегийн томоохон төслүүдэд Засгийн газрын өрийн баталгаа гаргах, хувийн хэвшлийн компаниудад дэмжлэг үзүүлэх байдлаар Монгол

Улсын эдийн засгийн урт хугацааны зорилтыг хангаж, болзошгүй өр төлбөрийн эрсдэлийг хязгаарлах; 5) Засгийн газрын өрийн удирдлагын ил тод байдлыг сайжруулах; мөн 6) Өрийн зохицуулалтын арга хэмжээг авч хэрэгжүүлэх.

Урьдчилсан өгөгдлөөс үзэхэд 2022 оны улсын төсвийн тэнцэл хүлээлтээс илүү орлоготой байсны дүнд 979 тэрбум төгрөгийн алдагдалтай гарсан байгаа нь өмнөх хоёр жилийн алдагдлыг ихээхэн бууруулж байна. 4-р зурагт үзүүлсэнчлэн, 2022 оны төсвийн нийт орлого 17.2 их наяд төгрөг (ДНБ-ий 32.5 орчим хувь) байхад нийт зарлага 18.2 их наяд төгрөг (ДНБ-ий 34.4 хувь⁵) байна.

2022 оны 10-р сард 2023 оны төсвийг бэлтгэж, Улсын Их Хуралд өргөн барьсан байна. Төсвийн төсөлд Монгол Улсын 2023 оны нэгдсэн төсвийн орлогыг 18.9 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 34.7 хувь, нийт зарлагыг 20.5 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 37.6 хувь, алдагдлыг 833.7 тэрбум төгрөгөөр багасаж 1.6 их наяд төгрөг буюу ДНБ-ий 2.8 хувь байна гэж тусгажээ. 2023 онд татварын нийт орлого 2022 онд батлагдсан дүнгээс 25.2 хувиар өснө гэж тооцсон байна. 2023 оны улсын төсвөөс Засгийн газар 6,317.8 тэрбум төгрөгийг (ойролцоогоор 2 тэрбум ам.доллар) олон төрлийн сангуудаар дамжуулан зарцуулна. Энэхүү зарцуулалтын 92 гаруй хувийг Нийгмийн даатгал, Нийгмийн халамж болон Эрүүл мэндийн даатгалын сангуудад зарцуулах бол үлдсэн 7.8 хувь буюу 491.6 тэрбум төгрөгийг бусад зардлын зүйлсэд зарцуулна.

ЗУРАГ 4. 2022 оны улсын төсвийн тэнцэл

Эх сурвалж: ҮСХ, Сарын танилцуулга, 2023 оны 01-р сар 2023

⁵ Монгол Улсын ДНБ 2022 онд 52.9 их наяд төгрөг байв.

Мэргэжлийн боловсрол, сургалтыг дэмжих санг 85 тэрбум төгрөг байхаар тооцож байна. Мэргэжлийн боловсрол бол ажиллах хүчнийг шинэ ур чадвар эзэмших эсвэл цар тахлын дараах сэргэлтийн үед ажилдаа эргэн орохын тулд давтан сургалтад хамрагдахад тусалж чадах чухал талбар гэдгийг дурдах нь зүйтэй.

Төсвийн тогтвортой байдал болон төсөв, мөнгөний бодлогын зохицуулалт нь Монгол Улсын хувьд том сорилт хэвээр байна. Монголын бизнесийн

зөвлөлөөс (МБЗ) зохион байгуулсан семинар дээр, Монгол Банкны (МБ) төлөөлөгч олон нийтэд МБ өөрийн тооцооллыг засгийн газрын төсвийн зарлагын саналаас өмнө бэлтгэсэн тул Засгийн газрын төсвийн тооцоололтой нийцэхгүй байгаа бөгөөд энэ нь мөнгөний болон төсвийн бодлогын зохицуулалтад хүндрэл учруулна гэдгийг хэлсэн юм. Зохицуулалт дутмаг байгаа нь эдийн засагт тодорхой бус байдал үүсгэж, макро эдийн засгийн зорилтуудыг биелүүлэхэд саад болж мэднэ.

2.3 Эрчим хүчний салбар дахь сорилтууд болон боломжууд

Газрын тосны бүтээгдэхүүнийхээ 90 хувийг, цахилгаан эрчим хүчнийхээ 20 хувийг импортоор хангадаг Монгол Улсын эрчим хүчний салбарын эмзэг байдал болон 80 хувийг нь нүүрсний экспорт эзэлдэг Хятад улс руу гаргадаг эрдэс баялаг, уул уурхайн экспортоос ихээхэн хараат эдийн засаг нь дэлхийн эрчим хүчний цочролын үеэр тод харагдсан юм.⁶

Монгол Улсын цахилгаан болон дулааны эрчим хүчний эрэлт голчлон хүн амын өсөлт, эдийн засгийн хөгжил болон хотжилтын нөлөөгөөр сүүлийн жилүүдэд тогтмол өсөж байна. Гэвч, Монгол Улс одоогоор хэрэгцээгээ бүрэн хангах үйлдвэрлэлийн хүчин чадалгүй байгаа тул Орос улсаас, мөн Хятад улсаас тодорхой хэмжээнд цахилгаан эрчим хүч импортлон авч байна. 2021 онд улсын эрчим хүчний нийт хэрэглээ 9,775 ГВ/цаг байсны дөнгөж 81%-ийг нь дотоодын үйлдвэрлэлээр, голчлон дулааны цахилгаан станцаар хангажээ. Цахилгааны дутагдлаа нөхөхийн тулд нийт эрчим хүчний хэрэглээний 19% болох 1,861 ГВ/цаг эрчим хүчийг импортоор авчээ.

Монголын эрчим хүчний бүрдэлд сэргээгдэх эрчим хүчний (СЭХ) эзлэх хувь өссөөр байгаа боловч, эрчим хүчний зонхилох эх үүсвэр нь нүүрс хэвээр байна. Нүүрсийг их хэмжээгээр олборлож, хямд нүүрсний олдоцтой байгаа нь эрчим хүчний үйлдвэрлэлд нүүрсийг үргэлжлүүлэн ашиглахад хүргэж, улмаар CO₂-ын ялгаруулалт болон байгаль орчны сөрөг нөлөөлөлд хувь нэмэр оруулсаар байна. Эрчим хүчний салбартай холбогдох CO₂-ын ялгаруулалт нь байгаль орчны бохирдлын хамгийн том эх үүсвэрүүдийн нэг юм.

Монгол Улсад дотоодын ихэнх СЭХЭҮ ашиглагдахгүй байгаа шалтгаан нь голчлон сэргээгдэх эрчим

хүч хөгжүүлэгчдийн урт хугацааны арилжааны санхүүжилтийг авахад бэрхшээлтэй байдаг, мөн үндэсний эрчим хүчний сүлжээний компаниуд болон зохицуулах байгууллагын институтийн болон техникийн хүчин чадал сул байгаад оршиж байна. Энэхүү хам нөхцөлд Монгол Улс СЭХ-ний үйлдвэрлэлийг өртгөө шууд болон шууд бус (гадаад хүчин зүйл) нөхдөг болгож, хувийн хэвшлийн оролцоог зохих түвшинд татаж, эцэстээ эрчим хүчний салбарыг илүү тогтвортой бөгөөд хүртээмжтэй замналаар хөгжүүлэхийн тулд зохицуулалтын тогтолцоогоо бэхжүүлэх шаардлагатай байна.

НҮБ-ын ХХ, НҮБ-ын ХС-гийн дэмжлэгтэй хийгдсэн шинжилгээгээр нүүрстөрөгчийн түлшний татаасыг дахин хуваарилж, зохицуулалтын шинэчлэл хийж, эрчим хүчний үр ашигтай байдлын олон улсын стандартуудыг нэвтрүүлэх замаар эрчим хүчний шударга шилжилт хийж, эрчим хүчний баталгаат байдал болон уян хатан байдлыг сайжруулах шаардлагатай гэсэн дүгнэлт гарсан юм. Монголын дулааны цахилгаан станцуудын насжилт дууссан бөгөөд сэлбэг хэрэгслээ голчлон Украин, Оросын Холбооны Улсад байрладаг нийлүүлэгчдээс авдаг. Украин дахь дайн Монголын дулааны цахилгаан станцуудын үндсэн болон туслах тоног төхөөрөмж, мөн нэн шаардлагатай сэлбэг хэрэгслийн нийлүүлэлтэд ноцтой үр дагавар учруулсан юм. Түүнчлэн, хуучирсан сүлжээ болон түгээлтийн системийн урсгал засвар, үйлчилгээ дутмаг байгаагийн улмаас эрчим хүчний системийн аюулгүй бөгөөд найдвартай ажиллагаа доголдох эрсдэлтэй байна.

Эдийн засгийн илүү өндөр бүтээмжтэй бусад талбарыг орхигдуулж, нүүрсийг чухалчилсаар байх нь эдийн засгийн урт хугацааны хөгжлийг нурааж, нүүрстөрөгчийн ялгаруулалт багатай хөгжлийг

⁶ ҮСХ-ны Монгол Улсын нийгэм, эдийн засгийн сарын танилцуулга, <https://www2.1212.mn/BookLibrary.aspx?category=005> болон Монгол Банкны статистик, <https://stat.mongolbank.mn/?lang=en>

гацаах эрсдэлтэй. Эрчим хүчний шилжилтийг хурдасгаснаар Монгол Улс урт хугацаанд илүү бат бэх бөгөөд даван туулах чадвартай тогтвортой

хөгжлийн замд орж чадах тул өнөөгийн сорилтууд нь эрчим хүчний хөгжлийг сууриар нь өөрчлөх онцгой завшаан болох магадлалтайг анхаарах хэрэгтэй.

2.4 Улс төрийн өөрчлөлтүүд

2.4.1. Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлт

2022 оны 08-р сард Монгол Улсын Үндсэн хуулийн цэцээс 2 дугаартай тогтоол гаргаж, Ерөнхий сайд болон Засгийн газрын дөрвөөс илүүгүй гишүүн Улсын Их Хурлын гишүүний албан тушаалыг хавсарч болно гэж заасан Үндсэн хуулийн 39-р зүйлийн 1 дэх хэсгийн 2 дахь өгүүлбэрийг хүчингүй болгосон. Монгол Улсын Үндсэн хуульд Үндсэн хуулийн цэцээс гаргасан эцсийн шийдвэрийг аливаа байдлаар хянан үзэхийг хориглосон байдаг. Ийнхүү Улсын Их Хурлын ээлжит бус чуулганаар Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэрийг баталж, Үндсэн хууль, Засгийн газрын бүтцийн тухай хууль болон бусад хуульд албан ёсоор өөрчлөлт оруулсан байна. Улсын Их Хурлын Дарга Үндсэн хуулийн цэцийн шийдвэртэй холбогдуулан санаа зовниж буйгаа илэрхийлсэн боловч Улсын Их Хуралд цэцийн шийдвэрийг өөрчлөх эсвэл хянан үзэх эрх байхгүйг онцолсон юм.

Үндсэн хуулийн энэхүү өөрчлөлтөд үндэслэн 2022 оны 08-р сарын 30-ны өдөр Ерөнхий сайд улс орныхоо эдийн засгийг сэргээх зорилгоор танхимаа өөрчлөн байгуулж, шинэ сайд нарыг томилсон. Засгийн газрын энэхүү өөрчлөн байгуулалт нь боомт, эрчим хүч, аж үйлдвэрлэл, ногоон хөгжил болон төрийн бүтээмжийн шинэчлэлүүдийг хамруулсан Шинэ сэргэлтийн бодлогын хэрэгжилтийг эрчимжүүлэхэд чиглэж байв. Шинэ засгийн газар Ерөнхий сайдаас гадна 21 сайдаас бүрдсэн бөгөөд ерөнхий чиг үүргийн дөрвөн яам, салбарын 12 яамдыг багтаасан байна. Ийнхүү Засгийн газар 16 сайдаас гадна

Шадар сайд, Засгийн газрын хэрэг эрхлэх газрын дарга, Боомтын сэргэлтийн үндэсний хорооны дарга, Нийслэл Улаанбаатар хотын авто замын түгжрэлийг бууруулах үндэсний хорооны дарга, Биеийн тамир, спортын үндэсний хорооны дарга гэсэн 5 сайдтай болжээ. Засгийн газарт Улсын Их Хурлын гишүүний албан тушаалыг давхар хашдаг 17 сайд ажиллаж байна.

Үүнтэй зэрэгцээд, Монгол Улсын Засгийн газарт 2022 онд боловсруулж, батлахаар төлөвлөгдсөн Монгол Улсын Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлтийн төсөл болон холбогдох саналуудыг боловсруулах чиглэл өгөх 54-р тогтоолыг 2022 оны 08-р сарын 29-ний өдөр Улсын Их Хурал гаргасан байна. Уг тогтоол нь хууль тогтоох болон гүйцэтгэх эрх мэдлийн зохист тэнцвэрийг хангах, Монголын ард түмнийг төлөөлөх Улсын Их Хурлын гишүүний тоог шинэчлэн тодорхойлох, мөн сонгуулийн дэвшилтэт тогтолцоог Монгол Улсын Үндсэн хуулиар баталгаажуулах Үндсэн хуулийн нэмэлт өөрчлөлтийн төслийг боловсруулах чиглэл өгсөн юм. Гэвч, Засгийн газар тус тогтоолын заалтуудыг 2022 онд багтаан биелүүлж амжаагүй. Ерөнхийлөгч, Улсын Их Хурлын Дарга болон Ерөнхий сайдын мэдэгдлүүдээс үзэхэд, тэд парламентын ардчиллын төлөөх институтийн болон хууль зүйн шинэчлэлүүдийг хэрэгжүүлэхийг дэмжих нь тодорхой харагдаж байна. Иймд, Монгол Улсын Үндсэн хуулийн нэмэлт, өөрчлөлт 2023 онд хийгдэх магадлал нэн өндөр байна.

2.4.2. Тайван жагсаал цуглаан

2022 онд Монгол Улсад залуучуудын удирдсан 4-р сарын жагсаалаас эхлүүлээд улс төрийн олон том өөрчлөлт гарлаа. “Ямар ч улс төрийн холбогдолгүй” залуучуудын тайван жагсаал 2022 оны 04-р сард Сүхбаатарын талбай дээр 5 өдөр үргэлжилсэн юм. Засгийн газрыг үндсэн ажлаа хийхийг шаардсан уг хөдөлгөөн төд удалгүй “Ажлаа хий!” эсэргүүцлийн жагсаал гэж олонд танигдсан бөгөөд жагсагчид авлига, засгийн газрын үр ашиггүй байдал, шударга

бус байдал, өрийн дарамт болон инфляцын асуудлыг хөндсөн шаардлага тавьсан юм. Тэд Засгийн газарт 15 зүйл бүхий шаардлага хүргүүлсний дотор инфляцыг хязгаарлах арга хэмжээ авах, татварын хуулийг сайжруулах, зээлийн бодлогыг иргэдэд тэгш хүртээмжтэй хуваарилах, аж үйлдвэрлэлийг дэмжих, төрийн эрх мэдэл болон төсвийн зарлагыг хязгаарлах зэрэг шаардлагууд багтсан байв.

2022 оны 12-р сарын 04-ний өдөр хууль бусаар нүүрс зарж, улсын орлогоос их хэмжээгээр шамшигдуулсан гэх асуудлаар хариуцлага шаардсан жагсаал Сүхбаатарын талбайд эхэлсэн юм. Уг жагсаалын гол зорилго нь Монгол Улсын эдийн засгийн тулгуур болсон Хятад руу гаргадаг нүүрсний экспортоос орж ирэх байсан 12 тэрбум ам.доллар алдагдсаныг нийтэд ил болгоход оршиж байлаа. 2013-2019 оны хооронд бүртгэлгүйгээр хил давсан наад зах нь 385,000 тонн нүүрсний хэрэгт хариуцлага хүлээвэл зохих албан тушаалтнуудын нэрсийг зарлахыг жагсагчид Засгийн газраас шаардаж байв. Монгол Улсын экспортын мэдээллийг гол худалдан авагч болох Хятад улсаас мэдээлсэн импортын мэдээлэлтэй харьцуулан үзэхэд нүүрс дутагдаж байсныг илрүүлсэн тухайгаа Засгийн газар 2022 оны 10-р сард мэдэгдсэн билээ. Энэхүү мэдэгдэл нь мөн оны эхээр хэдийнээ эсэргүүцлийн жагсаалд хүргээд байсан амьдралын өртгийн хэт өсөлт болон тэгш бус байдлын асуудлыг дахин сөхөж, олон нийтийн зөвүүцлийг өдөөсөн байна. 12-р сарын 05-ны Даваа гарагт жагсагчид Төрийн ордон руу дайрч орохыг оролдсон юм. Тухайн өдөр 8,000 гаруй жагсагч цугласан байсан гэсэн тооцоо бий. Түүнээс хойш эсэргүүцлийн жагсаал өдөр бүр үргэлжилсэн боловч оролцогчдын тоо нь цөөрч байсан юм.

Жагсагчдыг нэгтгэн удирдсан байгууллага байгаагүй тул гаргаж буй уриалга, тавьж буй шаардлагууд нь олон янз байлаа. Жагсагчид анхандаа нүүрсний хулгайн хэрэгт холбогдсон хүмүүсийн нэрсийг зарлахыг шаардаж байсан бол, улмаар засгийн газрыг огцруулах, Улсын Их Хурлыг тараах зэрэг олон

тооны шаардлага тавьж эхэлсэн юм. 12-р сарын 05-ны орой Улсын Их Хурал ээлжит бус чуулган зарлан хуралдуулж, холбогдох байгууллагуудын мэдээллийг сонссоны дараа онц байдал зарлах шаардлагагүй гэж шийдвэрлэсэн байна.

Ерөнхий сайдын мэдэгдсэнээр, хууль сахиулах байгууллагууд уг асуудлыг шийдвэрлэхээр өргөн хүрээнд мөрдөн шалгалт явуулсан байна. Монголын хамгийн том нүүрсний орд болох Таван Толгойн ордын ашиглалтын тусгай зөвшөөрөл болон бусад томоохон 2 компанийг эзэмшиж буй Эрдэнэс Тавантолгой компани дээр одоогоор онцгой дэглэм тогтоогоод байна. Авлигатай тэмцэх газраас нүүрсний хулгайг үргэлжлүүлэн шалгасаар байгаагаа олон нийтэд мэдээлсэн юм. Одоогоор, Эрдэнэс Тавантолгой болон Тавантолгой Төмөр Зам компанийн удирдлагууд гэрээ байгуулахдаа авлига авч, хууль бусаар хөрөнгөжсөн бөгөөд улсын хилийг хууль бусаар давсан, олон улсын ачаа тээврийн “С” зөвшөөрөл олгох болон төмөр замын бүтээн байгуулалтын ажлыг явуулахдаа хууль зөрчсөн зэргийг нотлох баримтууд илрээд байна. Улсын Их Хурлын Дарга нүүрсний хулгайн хэргийг Хянан шалгах түр хороо байгуулах захирамж гаргасан. 2022 оны 12-р сарын 21-ний өдөр нүүрсний хулгайн асуудлаар Улсын Их Хурлын нээлттэй сонсгол зохион байгуулсан байна.

Монголын залуучууд улс төрийн хамгийн идэвх багатай хүн ам зүйн бүлэг байж ирсэн тул “залуучуудын жагсаал” гэж нэрлэгдсэн эдгээр эсэргүүцлийн жагсаалууд ихээхэн анхаарал татаж байлаа.

Залуучууд тайван жагсаалд дуу хоолойгоо өргөлөө, 2022 он. Гэрэл зургийг Б.Ирээдүй / Noise Art Media/

2.5 Засгийн газрын шинэ бодлогууд

2.5.1. Шинэ сэргэлтийн бодлого

2021 оны 12-р сард Улсын Их Хурал КОВИД-19 цар тахал болон түүнтэй холбогдуулж орон даяр хөл хорио тогтоосны улмаас агшсан эдийн засгийг дахин сэргээх цар тахлын дараах сэргэлтийн хүчин зүтгэл болох Шинэ сэргэлтийн бодлогыг баталсан билээ. Энэхүү бодлого нь гадаад, дотоодын хөрөнгө оруулалтыг нэмэгдүүлж, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг бэхжүүлж, төсвийн шинэчлэл хэрэгжүүлэх замаар эдийн засгийн тогтвортой байдал болон өсөлтийг дэмжих, улмаар Алсын Хараа 2050-ыг амжилттай хэрэгжүүлэх үндэс суурийг бий болгох зорилготой юм. Хөгжлийн хүчин зүтгэлийг худалдаа, хил ба боомт, эрчим хүч, аж үйлдвэржилт, хот, хөдөөгийн сэргэлт, ногоон хөгжил, үр ашигтай засаглал гэсэн сэргэлтийн зургаан талбарт чиглүүлснээр тус бодлого нь 2025 он гэхэд Монголын нэг хүнд ногдох ДНБ-ийг хоёр дахин өсгөж, 285,000 гаруй ажлын байр бий болгож, ажиллах хүчний оролцоог 65 хувьд хүргэнэ гэсэн хүлээлттэй байна.

Боомтын сэргэлтийн бодлогын гол зорилго нь Монголын хуурай замын болон хилийн боомтууд, нисэх буудлуудын хүчин чадлыг нэмэгдүүлэхийн зэрэгцээ бүс нутаг дотроо өрсөлдөх чадварыг сайжруулж, олон улсын худалдааг дэмжихийн тулд хатуу хучилттай авто зам, төмөр замын тогтолцоог өргөжүүлэхэд оршино. Тус бодлогын үр дүн нь экспортыг төрөлжүүлэхийн тулд уур уурхай, хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийг хөгжүүлж, цахим эдийн засгийг өргөжүүлэх зорилготой Аж үйлдвэрийн сэргэлтийн стратегид хувь нэмэр оруулна гэсэн хүлээлттэй байна.

Эрчим хүчний сэргэлтийн стратеги нь өндөр хүчдэлийн дамжуулах шугамуудыг хөгжүүлж, Монголын нутаг дэвсгэр дээгүүр Орос, Хятадыг холбосон байгалийн хийн хоолой барьснаар Монгол Улсын эрчим хүчний импортоос хараат байдлыг бууруулах чиглэлд хэрэгжинэ. Тус стратегийн дагуу Монгол Улс усан цахилгаан станц зэрэг эрчим хүчний илүү тогтвортой хэлбэрүүдэд хөрөнгө оруулж, улсын тогтвортой хөгжлийг дэмжих Ногоон өсөлтийн стратегийг хэрэгжүүлэхэд чиглэгдэнэ. Төрийн бүтээмжийн сэргэлтийн бодлого нь төрийн үйлчилгээг цахимжуулах замаар засаглалыг сайжруулж, төрийн үр ашигтай байдлыг нэмэгдүүлж, авлигатай тэмцэх хүчин зүтгэлийг бэхжүүлж, төр, хувийн хэвшлийн түншлэлийг нэмэгдүүлэхийг зоринo.

Боомт, Эрчим хүч болон Аж үйлдвэржилтийн сэргэлтийн стратегиудыг амжилттай хэрэгжүүлснээр Хот, хөдөөгийн сэргэлтийн стратегийг хэрэгжүүлэх суурь бүрдэнэ. Хот, хөдөөгийн сэргэлтийн стратеги нь аймгийн төвүүдийг бие даасан хотууд болгон хөгжүүлж, хөдөөгөөс хот руу чиглэсэн шилжилт хөдөлгөөний уг шалтгааныг арилгаж, буцах шилжилт хөдөлгөөнийг нэмэгдүүлэх, орон нутгийн хөгжлийг хурдасгахаас гадна, хурдтай хотжилтоос үүдсэн Улаанбаатар хотын төвлөрөлийн ачааллыг бууруулахад чиглэж байна. Түүнчлэн, тус бодлого нь мах боловсруулах дөрвөн үйлдвэр, гурван цахилгаан станц, Эрдэнэбүрэнгийн усан цахилгаан станц, газрын тос боловсруулах болон зэс хайлуулах үйлдвэр, хатуу хучилттай авто замууд болон төмөр замууд, Орос, Хятадыг холбосон байгалийн хийн хоолой зэрэг орон нутагт ажлын байр бий болгож, аж үйлдвэржилтийг хөгжүүлэх томоохон төслүүдийг тодорхойлно.

2.5.2. Бүсчилсэн хөгжил

Монгол Улс чөлөөт зах зээлийн эдийн засагт шилжсэний дараа 1990-ээд оны дунд үед бүсчилсэн хөгжлийн шинэ бодлого боловсруулагдаж, хүн амын суурьшлыг оновчтой болгох ажил эхэлсэн байна. Энэ зорилгоор 2001 онд Улсын Их Хурлаас Монгол Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг баталсан юм. Монголын Улсын Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалын эрхэм зорилго нь “хүн ам, үйлдвэрлэлийн өнөөгийн зохисгүй бөөгнөрлийг задалж, хот, хөдөөгийн хөгжлийн ялгаа, аймаг, бүс нутаг хоорондын тэгш бус, тэнцвэргүй байдлыг багасгаж, хөгжлийн түвшнийг ойртуулах”-д оршдог.

Бүсчилсэн хөгжлийн үзэл баримтлалыг хэрэгжүүлэх хүрээнд, Улсын Их Хурал болон Засгийн газар хүн амын суурьшил болон шилжилт хөдөлгөөний бодлогыг тодорхой хэмжээнд тусгасан дараах бодлогын баримт бичгүүдийг батласан байна. Үүнд:

- ▶ Бүсийн тулгуур төв хотыг тогтоох тухай Улсын Их Хурлын тогтоол, 2003;
- ▶ Монгол Улсын Бүсүүдийн хөгжлийн дунд хугацааны стратеги (2010 хүртэл) батлах тухай Улсын Их Хурлын тогтоол, 2003 (хүчингүй болсон);

- ▶ Бүсчилсэн хөгжлийн удирдлага зохицуулалтын тухай хууль, 2003;
- ▶ Баруун, Хангайн, Төвийн, Зүүн болон Улаанбаатарын бүсийн хөгжлийн хөтөлбөр (2006-2015) батлах тухай Засгийн газрын тогтоол (хүчингүй болсон); мөн
- ▶ Бүсийн тулгуур төв хотуудыг 2020 он хүртэл хөгжүүлэх хот байгуулалтын ерөнхий төлөвлөгөө батлах тухай Засгийн газрын тогтоол, 2005

Дээрх баримт бичгүүдээс гадна, аймаг, орон нутгийн хөгжлийн олон бодлого батлагджээ.

Алсын Хараа 2050 Монгол Улсын урт хугацааны хөгжлийн бодлого болон Засгийн газрын 2020-2024 оны үйл ажиллагааны хөтөлбөрт бүсчилсэн болон орон нутгийн хөгжлийг дэмжих тухай бүтэн бүлэг орсон байдаг. Монгол Улсын Засгийн газрын Дунд хугацааны хөгжлийн бодлогуудын хүрээнд боловсруулагдсан Бүсийн хөгжлийн зорилтот хөтөлбөрийн боловсруулахад Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын төрөлжсөн тодорхой хувь нэмрээ оруулсан юм. Хөтөлбөрийн төслийг засгийн газар боловсруулан УИХ-д өргөн барьсан.

2.5.3. Цахим шилжилт

Оросын Холбооны улс болон Бүгд Найрамдах Хятад улстай хиллэдэг, далайд гарцгүй Монгол Улсын хувьд уул уурхайгаас ихээхэн хамааралтай эдийн засгаа төрөлжүүлэх боломж хязгаарлагдмал байдаг билээ. Монгол Улсын хувьд эдийн засгаа төрөлжүүлж, ТХЗ-уудыг биелүүлэх асар чухал бөгөөд үүнд чиглэсэн ирээдүйтэй хөгжлийн хурдасгууруудын нэг нь цахим хөгжил байж чадна гэж Засгийн газар болон Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага үзэж байгаа юм. 2020 онд Улсын Их Хурал Инновац, цахим бодлогын байнгын хороо байгуулсан бол 2022 онд Монгол Улсын Засгийн газар Харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийн газрыг (ХХМТГ) халж, Цахим хөгжил, харилцаа холбооны яамыг (ЦХХХЯ) байгуулсан байна. Монгол Улсын Засгийн газар (МУЗГ) цахим технологийг 2030 он гэхэд ТХЗ-уудыг биелүүлсэн байх боломжийг нээх хөгжлийн тэргүүлэх салбаруудын нэг гэж үзэж байна. 2020 оны 10-р сард E-Mongolia платформ олон нийтэд нээлттэй болсон бөгөөд 2022 оны 09-р сарын 01-ний өдрийн байдлаар E-Mongolia платформ төрийн 63 байгууллагын 15 сая төрийн үйлчилгээний гүйлгээг гүйцэтгэжээ. Тус платформ нь өдгөө Монголын

насанд хүрсэн хүн амын 80% болох 1.5 сая идэвхтэй хэрэглэгчтэй байгаа юм. Энэхүү платформын ачаар Монгол Улсын иргэд 2021 онд 3,581 цаг болон 47 тэрбум төгрөгийг (ойролцоогоор 14.65 сая ам.доллар) хэмнэсэн байна.

Монгол Улсын Засгийн газар ТХЗ-уудыг биелүүлэхэд хувь нэмэр оруулахын тулд Цахим гарын үсэг, Кибер аюулгүй байдал, Хүний хувийн мэдээлэл болон Нийтийн мэдээлэл, ил тод байдлын тухай хуулиудыг батлах зэргээр цахим хөгжлийн хууль эрх зүйн орчноо тасралтгүй сайжруулан ажиллаж байна.

2022 оны 09-р сард ЦХХХЯ болон НҮБ хамтран Олон улсын цахим шилжилтийн яриа хэлэлцээг зохион байгуулж, дэлхийн улс орнуудын засгийн газар, хөгжлийн түншүүд, Олон улсын санхүүгийн байгууллагууд, хувийн хэвшил болон иргэний нийгмийг хамруулсан 35 гаруй байгууллагыг нэгтгэж, цахим шилжилтийн ялгаатай үе шатуудыг хэлэлцэн судалж, Тогтвортой хөгжлийн зорилгуудыг (ТХЗ) хурдасгахын тулд улс орондоо цахим шилжилтийг хэрэгжүүлэх боломж, сорилт, шийдлүүдийн тухай санал, туршлагаа солилцсон юм.

2.5.4. Хүнсний аюулгүй байдал

2022 оны 10-р сард Монгол Улсын Ерөнхийлөгч газар тариалангийн 12, мал аж ахуйн 7, нийт 19 нэр, төрлийн хүнсний бараа бүтээгдэхүүнийг дотооддоо үйлдвэрлэдэг болох “Хүнсний аюулгүй байдал” үндэсний хөтөлбөрийг эхлүүлсэн билээ.

Монгол Улсад ган гачиг зэрэг байгаль цаг уурын онц үзэгдэл олонтоо тохиолддог бөгөөд давтамж хийгээд далайц нь улам бүр нэмэгдэж, хөдөө аж ахуйн салбарт ажилладаг орлого багатай хүн амд

хамгийн сөргөөр нөлөөлж байна. Үүнтэй зэрэгцээд, хоол тэжээлийн баталгаат байдлын асуудал хэт таргалалт зэрэг шим тэжээлийн дутагдлын олон хэлбэрийн хамт шийдвэрлэгдэхгүй үлдсээр байна. Шим тэжээлийн шаардлага, эрүүл мэндийн эрсдэл, эдийн засгийн асуудал, хүнсний үйлдвэрлэлийн тогтвортой байдал, түүнчлэн хүлэмжийн хийн ялгаруулалт зэрэг асуудлуудыг тэнцвэртэй авч үзэхдээ Монгол улсын нүүдлийн соёлын онцлогийг

харгалзаж үзэх хэрэгтэй. Уур амьсгалын өөрчлөлт болон хүнсний баталгаат байдал хоорондын уялдаа холбоо улам бүр тодорхой мэдрэгдэж байна. Тэр дундаа уур амьсгалын өөрчлөлт ургацын гарцад шууд нөлөөлөл үзүүлж, хүнсний үнийг өсгөж, эрүүл хооллолтын зардлыг нэмэгдүүлж, улмаар шим тэжээлийн дутагдлын түвшнийг өндөрсгөдөг. Уур амьсгалын өөрчлөлт болон шим тэжээлийн байдал хоорондын бусад хамаарлыг төдийлөн хангалттай судлаагүй байна. Иймд уур амьсгалын өөрчлөлтийн сөрөг нөлөөлөл ихсэж буй энэ цаг үед хүн амын хүнсний аюулгүй, баталгаат байдлыг хангах үр нөлөөтэй арга хэмжээг боловсруулахын тулд уур амьсгалын өөрчлөлт болон шим тэжээлийн байдал хоорондын уялдаа холбоог сайтар судлах хэрэгтэй.

Илүү цогц, сайн ойлголттой болохын тулд 2022 онд ХХААБ, НҮБ-ын ХС болон ОУХБСХ-гээс хамтарсан судалгаа хийжээ. Уг судалгааны гол дүгнэлтүүдийг толилуулъя:

- ▶ Монгол улсын цаг уурын дулаарлын төсөөлөл дэлхийн дунджаас дээгүүр байгаа бөгөөд энэ зууны сүүлч гэхэд дэлхийн дунджаас цельсийн (°C) 5 хэмээр өндөр болж, хөдөөгийн амьжиргаа, хооллолт болон шим тэжээлийн байдалд асар ихээр нөлөөлөл төлөвтэй байна. Монголын уламжлалт хооллолт нь байгаль цаг уурын эрс тэс нөхцлийн шууд үр дүн бөгөөд жимс, хүнсний ногоо хомс байж ирсэн түүхтэй. Ялангуяа хөдөө орон нутагт хооллолт нь голчлон мах, боловсруулсан буудайн гурил, цагаан идээ болон төмснөөс бүрддэг. Хот газарт Монголын хүнсний орчин хурдтай даяарчлагдаж, хөдөлгөөн багатай суурин амьдралын хэв маяг ихсэж, халдварт бус өвчнөөс урьдчилан сэргийлэх бодлого хангалтгүй байгаагийн улмаас хэт таргалалт үүсгэх хооллолт түгээмэл болж, уламжлалт хооллолтын амин дэм, шим тэжээлийн дутагдалтай хавсарч, зүрх судасны өвчин, чихрийн шижин, бодисын солилцооны өвчлөлийг ихээр нэмэгдүүлж байна. Уур амьсгалын өөрчлөлтийн улмаас цаг агаарын хэт халалт болон эрс тэрс цаг уурын давтамж ойртож, усны хомстол, бохирдол болон агаарын бохирдол ихэссэнээр өнөөгийн шим тэжээлтэй холбогдох эрсдэлийг улам хурцатгах төлөвтэй байна. Эдгэernөлөөлөлнөхөдөөгийн амьжиргааг улам бэрх болгож, хүнсний импортоос хараат байдлыг нэмэгдүүлж, хөдөөгийн тээвэрлэлт болон хүнсний хадгалалтад бэрхшээл учруулах болно.

- ▶ Иймд Монгол Улсын шим тэжээлийн дутагдалтай тэмцэх урт хугацааны стратеги нь хөдөө орон нутгийн хүнсний төрөл зүйлийг нэмэгдүүлж, хэт таргалалтыг нэмэгдүүлэхгүйгээр хот болон хөдөөгийн эрүүл хүнсний эрэлтийг нэмэгдүүлэх олон талт шийдлийн агуулсан байх шаардлагатай. Бүтээлч бөгөөд уур амьсгалын өөрчлөлтийн мэдрэмжтэй үйлдвэрлэл болон хүнсний импорт, хөдөө орон нутгийн хүнсний сайжруулсан хадгалалт болон тээвэрлэлт нь хооллолт болон хоол хүнсний баталгаат байдалд тулгамдаад буй уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөллийг сааруулахад чухал үүрэгтэй. Монгол улс дахь уур амьсгалын өөрчлөлт болон шим тэжээлийн харилцан уялдаатай олон эрсдэлийг даван туулахын тулд олон удаагийн хөрөнгө оруулалт, бодлого болон институтын чадавхийг сайжруулах арга хэмжээг санал болгож байна.

Монгол Улс дахь ХХААБ-ын Улс орны хам нөхцөлийн шинжилгээгээр Монгол Улс мах болон төмсний хэрэглээг дотоодоосоо хангадаг гэсэн дүн гарсан ч, бусад хүнсний ногооныхоо дөнгөж гуравны хоёр хувийг дотооддоо үйлдвэрлэж, хүйтний улиралд илүү өндөр үнэтэй импортлон авдаг байна. Засгийн газрын хувьд, хүн амын эрүүл мэндийг сайжруулахын тулд хүнсний ногооны хэрэглээг нэмэгдүүлэх нь тэргүүлэх зорилго болно. Нэг хүнд ногдох төмсний хэрэглээнээс бусад хүнсний ногооны жилийн хэрэглээнэний түвшин 2021 онд зөвлөмж болгож байсан үндэсний түвшнээс 45 хувиар доогуур байсан юм. Үүнээс үзэхэд хүнсний ногооны дотоодын үйлдвэрлэлийг эрчимжүүлж, төрөлжүүлж, импортыг орлох боломж улам бүр ихсэж байгаа юм.

Хүнсний аюулгүй байдал бол Монгол Улсын хувьд шинээр гарч ирж буй асуудал бөгөөд үндэсний хүнсний баталгаат байдал болон эрүүл мэндийн гол асуудлуудын нэг билээ. 2020-2021 онд халдварт өвчний бүртгэгдсэн тохиолдол 7.5 хувиар өсжээ. 2020 онд 45,232 тохиолдол бүртгэгдсэнээс 20 хувь нь ходоод гэдэсний өвчлөл, 0.6 хувь нь мал, амьтны гаралтай халдвар байжээ. Малын гаралтай бүтээгдэхүүн Монгол Улсын хөдөө аж ахуйн үйлдвэрлэлийн 80 хувийг эзэлдэг тул хүнсний аюулгүй байдлын асуудлын төв цэг болно. Сүүлийн жилүүдэд мал, амьтны гаралтай өвчний тохиолдол (тухайлбал бруцеллёз) хил дамнан өвчний дэгдэлтийн бүсүүдэд өссөн байна. Энэхүү хүнсний аюулгүй байдлын асуудалд хэд хэдэн хүчин зүйл байна. Юун түрүүнд, бүртгэлгүй зах зээлийн

2.5.5. Хувьсаж буй боловсрол

Монгол Улс НҮБ-ын Ерөнхий нарийн бичгийн даргын эхлүүлсэн “Хувьсаж буй боловсрол” санаачилгын арга хэмжээ авах уриалгыг хүлээн авсан билээ. Ийнхүү Боловсрол, шинжлэх ухааны сайд үндэсний хэмжээний чуулган зарлан хуралдуулагчийн үүргийг хүлээсэн юм. НҮБ-ын СЗГ, НҮБ-ын ХС, НҮБ-ын БШУСБ-ын дэмжлэгтэйгээр Боловсрол, шинжлэх ухааны яам (БШУЯ) 2022 оны 06, 07-р саруудад үндэсний хэмжээний 6 хэлэлцүүлэг зохион байгуулсан бөгөөд тэдгээрт залуучууд, эрдэмтэн судлаачид, хувийн хэвшил, орон нутгийн ТББ-ууд, хэвлэл мэдээллийн хэрэгсэл болон засгийн газрыг төлөөлсөн 631 хүн оролцсон байна. Үндэсний хэлэлцүүлгүүдийн дүнд, Монгол Улсад ТХЗ-4-ийн ахицыг хурдасгаж, биелүүлэхийн төлөөх Засгийн газрын шинэчилсэн

амлалт үүргийг тусгасан Үндэсний амлалт үүргийн тунхгийн төслийг бичиж, 2022 оны 08-р сарын 15-нд Хувьсаж буй боловсрол чуулга уулзалтын Нарийн бичгийн даргад хүргүүлсэн юм.

2022 оны 09-р сард Нью-Йорк хотноо болсон Хувьсаж буй боловсрол чуулга уулзалтын (ХББЧУ) үеэр БШУЯ, НҮБ-ын ХС болон НҮБ-ын БШУСБ-тай түншлэн “Цахим шилжилт болон түншлэлээр дамжуулан суралцахуйг өөрчлөх нь” сэдвийн дор тусгай арга хэмжээг амжилттай зохион байгуулсан юм. Түүнчлэн, ХББЧУ-ын үеэр Монгол Улс НҮБ-ын БШУСБ болон НҮБ-ын ХС-гаас эхлүүлсэн “Нийтийн цахим сургалтын гарц” /Gateways to Public Digital Learning/ санаачилгын тэргүүлэгч улсуудын нэг гэж хүлээн зөвшөөрөгдсөн байна.

2.5.6. Эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний санхүүжилтийн тогтолцооны шинэчлэл

2022 онд Монгол Улсын эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний санхүүжилтийн тогтолцоо АХБ-ны дэмжлэгтэйгээр орцод чиглэсэн загвараас гарцад чиглэсэн, гүйцэтгэлд суурилсан загварт шилжсэн юм. Энэхүү шилжилтийн дүнд үндэсний эрүүл мэндийн албан даатгалын тогтолцоо үүсэж, илүү үр ашигтай төлбөрийн механизм нэвтэрч, эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний санхүүжилтийн гол эх үүсвэрүүдийг нэгтгэж хуримтлуулж, эрүүл мэндийн үйлчилгээний худалдан авагчийн нэгдсэн тогтолцоо бий болжээ⁷. Ийнхүү үйлчлүүлэгчид үйлчилгээ авах байгууллагаа сонгох боломжтой болсноор эрүүл мэндийн байгууллагууд хоорондын өрсөлдөөн нэмэгдсэн байна.

Гэвч, АХБ-ны тайланд дурдсанаар Монгол Улсын эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний санхүүжилтийн тогтолцооны үр ашигтай бөгөөд үр нөлөөтэй байдлыг нийтэд нь сайжруулахад эрүүл мэндийн тусламж үйлчилгээний санхүүжилт байнгын дутагдалтай байдаг, өрхүүдийн хувиасаа төлөх зардал өндөр байдаг, анхан шатны тусламж үйлчилгээнд хуваарилах санхүүжилт хангалтгүй байдаг гэх зэрэг олон сорилт хэвээр үлдсэн байна.

⁷ <https://www.adb.org/publications/health-care-financing-reform-mongolia>

2.7 Шинээр баталсан болон шинэчлэн найруулсан хууль ТОГТООМЖ

2022 оны 01-р сарын 01-ний өдөр шинэчлэн найруулсан Хөдөлмөрийн тухай хууль, Монгол Улсын Засаг захиргаа, нутаг дэвсгэрийн нэгж, түүний удирдлагын тухай хууль, 2022 оны төсвийн тухай хууль, Монгол Улсын нийслэл Улаанбаатар хотын эрх зүйн байдлын тухай хууль, Соёлын тухай хууль, Кино урлагийг дэмжих тухай хууль зэрэг 16 шинэ хууль албан ёсоор хэрэгжиж эхэлжээ.

2021 оны 07-р сард Хөдөлмөрийн тухай хуулийн шинэчилсэн найруулгыг баталснаар албадан хөдөлмөрлүүлэх болон хүүхдийн хөдөлмөрийг хориглох, ижил үнэлэмжтэй ажил үүргийн цалин хөлсний хэмжээг адил байлгах зэргээр үл ялгаварлан гадуурхах, эвлэлдэн нэгдэх, хамтын хэлэлцээр байгуулах эрх чөлөө зэрэг хөдөлмөрийн харилцааны суурь зарчим, үндсэн эрхүүдийг хуульчлахад ахиц гарсан юм. Тус хуулийн хамрах хүрээ өргөжиж, ээлжээр, зайнаас, дуудлагаар, платформоор ажиллах зэрэг шинээр гарч ирж буй хөдөлмөрийн харилцаануудыг зохицуулж эхэлсэн байна. Энэхүү хуулиар мөн ажлын байран дахь хүчирхийлэл, дарамтын бүх төрлийг хориглосон юм. Монгол улсад нийгмийн оролцогч талуудын бараг 10 жил үргэлжилсэн гурван талт хэлэлцүүлгийн үр дүнд бий болсон тус хууль нь олон улсын хөдөлмөрийн стандартуудтай илүү сайн уялдсан бөгөөд шинээр гарч ирж буй хөдөлмөрийн харилцаануудыг ч зохицуулах болно. Улсын Их Хурал 2021 оны 12-р сарын 24-ний өдөр Ажиллах хүчний шилжилт хөдөлгөөний хуулийг баталсан юм. Тус хууль нь ажилтнаас тээвэрлэлт, сургалт, эмчилгээ болон визтэй холбогдох төлбөрөөс өөр бусад үйлчилгээ үзүүлсний төлбөр авахыг хориглосон байна.

Дэлхий дахиныг хамарсан хямралын нөлөөллийг бууруулах зорилгоор Улсын Их Хурал 2022 оны 04-р сарын 14-ний өдөр Гол нэр төрлийн зарим бараа, бүтээгдэхүүний үнийн өсөлт, хомсдолоос сэргийлэх, сөрөг нөлөөллийг бууруулах тухай хуулийг баталсан юм. Тус хууль нь инфляцыг бууруулж, санхүүгийн хязгаарлалтыг багасгаж, мах, үр тариа болон газрын тосны бүтээгдэхүүний үнийн өсөлтийг бууруулах арга хэмжээнүүдээ эргэн харах үүргийг Засгийн газарт оногдуулжээ. Түүнчлэн, мах, үр тариа болон газрын тосны бүтээгдэхүүн импортлогчдод зээлийн таатай нөхцөл олгох замаар гадаад валют арилжааны эрсдэлээ бууруулахыг Монгол Банкнаас хүссэн байна. Монгол Банк мөн валютын ханшийг хянах хүчин зүтгэлийнхээ хүрээнд алтны худалдан авалтыг нэмэгдүүлж, үнэт металлын экспорт

болон гадаадын банкны мөнгөн тэмдэгтийг хилээр гаргахыг хязгаарлахаар төлөвлөж байна.

Цахим үндэстэн стратегийн дагуу Улсын Их Хурал 2021 онд Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль, Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай хууль, Цахим гарын үсгийн тухай хууль, Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хууль, Кибер аюулгүй байдлын тухай хууль гэсэн таван хууль баталсан байна. Эдгээр хуулиудтай уялдан 2022 оны 05-р сарын 01-ний өдөр 30 гаруй эрх зүйн баримт бичиг батлагдаж, хэрэгжиж эхэлжээ. Эдгээр эрх зүйн баримт бичгийг баталснаар Монгол Улс цахим нийгэм рүү амжилттай шилжиж, Аж үйлдвэрийн 4-р хувьсгалтай хөл нийлүүлэн алхахад шаардлагатай хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн юм. Тухайлбал, Кибер аюулгүй байдлын тухай хууль нь кибер хамгаалалтын үйл ажиллагааны тогтолцоо болон хууль эрх зүйн хүрээг бэхжүүлж, кибер орон зайд нэвтрэх болон түүнээс мэдээлэл авч ашиглахыг зохицуулах шинэ зохицуулалтуудыг нэвтрүүлэхийг зорино. Энэхүү шинэ хууль нь мөн кибер хамгаалалт болон кибер орон зайн оролцогч талуудыг зохицуулалтаар хангаж, улмаар эл асуудлаарх Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын дэмжлэгт хувь нэмэр оруулна. Улсын бүртгэлийн ерөнхий газраас (УБЕГ) иргэдэд төрийн болон банкны үйлчилгээг цахимаар авах боломжтой тогтолцоог бүрдүүлж өгөхийн тулд Цахим гарын үсгийн тухай хуулийн дагуу иргэдэд үнэгүй цахим гарын үсэг санал болгон ажиллаж байна.

Нийтийн мэдээллийн ил тод байдлын тухай хууль нь таван ангиллын 64 төрлийн мэдээллийг зохицуулах бол Хүний хувийн мэдээлэл хамгаалах тухай хууль нь “хүний хувийн мэдээлэл”, “хүний эмзэг мэдээлэл”, “генетик мэдээлэл”, “биометрик мэдээлэл” зэрэг нэр томъёонуудыг олон улсын сайн туршлагатай уялдуулан тодорхойлж өгчээ. Түүнчлэн, судалгаа шинжилгээ, түүхийн болон шинжлэх ухааны судалгаанд зориулж хүний эмзэг болон биометрик мэдээллийг цуглуулж, боловсруулж, ашиглах үйл ажиллагааг хянах болно. Тус хуулиар дуу, дүрс бичлэг хийх төхөөрөмжийг ашиглаж болох байршил болон техникийн үзүүлэлтийг, мөн холбогдох хязгаарлалт болон хориглолтыг тогтоож өгсөн байна. Түүнчлэн, энэхүү хууль нь Монгол Улсын Хүний эрхийн үндэсний комиссыг (МУХЭҮК) тус хуулийн хэрэгжилтэд хяналт тавьж, хүний хувийн мэдээллийн хамгаалалтад онцгой анхаарал хандуулж, шаардлагатай хүсэлтийг тавьж, төрийн байгууллагуудад зөвлөмж өгөх эрхтэй болгожээ.

Виртуал хөрөнгийн үйлчилгээ үзүүлэгчийн тухай хууль нь санхүүгийн үйлчилгээ үзүүлэгчдийг НӨАТ болон борлуулалт, үйлчилгээний албан татвараас чөлөөлж, хууль зөрчигчдөд хариуцлага хүлээлгэх хууль эрх зүйн орчныг бүрдүүлсэн байна. Кибер аюулгүй байдлын тухай хуулийн дагуу төрийн бүх

агентлаг хуулийн этгээдийн кибер аюулгүй байдлын эрсдэлийн үнэлгээ хийлгэж, тодорхой техник болон программ хангамж ашиглаж, цахим шинжилгээний лаборатори ажиллуулж, зээл, тусламжаар хэрэгжих төсөл, хөтөлбөрүүдээ шалгах үүрэгтэй болсон юм.

2.8 Жендэрийн эрх тэгш байдал, эмэгтэйчүүдийн нөхцөл байдалд гарсан дэвшил

2022 онд шинээр байгуулагдсан Засгийн газар 21 сайдтай боловч тэдний дөнгөж гурав нь буюу сайдын албан тушаалаа үргэлжлүүлэн хашихаар болсон Гадаад харилцааны сайд болон Соёлын сайд, мөн шинээр томилогдсон Боомтын сайд нар эмэгтэй хүн байна. Монгол улс 21 аймагтай бөгөөд ганц л аймаг нь эмэгтэй засаг даргатай байна. Тэрээр Ерөнхий сайдын Ажлын албаны дарга байсан бөгөөд Ховд аймгийн засаг даргаар сонгогдсоноор аймгийн засаг даргаар томилогдсон анхны эмэгтэй юм. Энэ нь 1931 оны засаг захиргааны бүтцийн өөрчлөлтөөс хойш аймгийн засаг даргаар эмэгтэй хүн томилогдож байгаа анхны тохиолдол болсон байна. Төрийн албаны дээд удирдлагын албан тушаал дахь эмэгтэйчүүдийн хувь хэмжээ 2016 онд 8.3% байсан бол өдгөө 21% болж өсжээ.

Тодорхой хэмжээнд эерэг ахиц гарч байгаа хэдий ч, эцгийн эрхт ёс ноёлсон соёл амь бөхтэй хэвээр байгаа нь сорилт болж байна. 2022 онд сайдын албан тушаалаас хоёр эмэгтэй огцорсны нэг нь нэгэн арга хэмжээн дээр хэлсэн үгээсээ болж огцорсон Хөдөлмөр, нийгмийн хамгааллын сайд, нөгөө нь нийгмийн сүлжээний дарамтаас болж огцорсон байх магадлалтай Цахим хөгжил, харилцаа холбооны дэд сайд байлаа. Нийгмийн сүлжээнд эмэгтэй улс төрчдийг илүү хатуу бөгөөд шударга бусаар шүүж, илэрхий ялгаварлан гадуурхаж, дарамталж байна.

2022 онд Засгийн газар хууль тогтоомж, бодлого, хөтөлбөрүүдээ жендэрийн мэдрэмжтэй хэрэгжүүлж, бодит нөлөөллийг нь жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангахад үзүүлсэн нөлөөлөлтэй нь уялдуулан хянан-шинжлэхэд салбар дундын зохицуулалт болон хамтын ажиллагааг чухалчилж эхэлсэн билээ. Үүнтэй холбогдуулан, Засгийн газраас Жендэрийн эрх тэгш байдлыг хангах салбар дундын 10 жилийн стратеги төлөвлөгөөг (2022-2031) баталсан юм.

2022 оны 11-р сард ХҮН нам бүх шатны сонгуульд нэр дэвшигчдийнхээ хүйсийн харьцааг тэнцүү байлгах “ХҮН 50/50” бодлого хэрэгжүүлэхээ зарласан юм. Эрх баригч МАН-аас мөн Монголын улс төрийн намуудын дунд анх удаа жендэрийн эрх тэгш байдлыг дэмжих бодлогын төсөл боловсруулж байгаагаа зарлаж, эл санаачилгад нэгдэхийг бусад намуудад уриалсан байна. 2022 онд НҮБ-ын ХХ-ийн техникийн дэмжлэгтэйгээр улс төрийн 12 нам (3 нам нь Улсын Их Хуралд суудалтай) дотооддоо жендэрийн эрх тэгш байдлын механизмыг хэрхэмжээнд бий болгосноо тодорхойлох жендэрийн өөрийн үнэлгээ хийхэд оноо нь 40-59 хувьтай гарсан буюу жендэрийн эрх тэгш байдлын механизмыг хэрэгжүүлэхэд тэргүүлэх ач холбогдол өгдөггүй гэсэн үр дүн гарсан юм. Сонгуулийн тогтолцоог эмэгтэйчүүдэд тэгш, шударга үйлчилдэг болгохын тулд эмэгтэй нэр дэвшигчдийн нийт нэр дэвшигчдэд эзлэх хувийг 35-40% болгон нэмэгдүүлэх нэмэлт, өөрчлөлтийг Сонгуулийн тухай хуульд оруулах ажил үргэлжилсээр байгаа бөгөөд 2023 оны 06-р сар гэхэд нэмэлт, өөрчлөлтийн төслийг Улсын Их Хуралд өргөн барих төлөвтэй байна.

Засгийн газрын урилгаар Эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийллийн асуудлаарх НҮБ-ын Тусгай илтгэгч 2021 оны 11-р сарын 29-нөөс 12-р сарын 08-ны хооронд Монгол Улсад албан айлчлал хийсэн юм. Уг айлчлалын гол зорилго нь Монгол улс дахь жендэрт суурилсан хүчирхийллийн (ЖСХ) нөхцөл байдал, түүнээс урьдчилан сэргийлэх болон тэмцэх хууль тогтоомж, бодлого, үйлчилгээг үнэлж, Монгол Улсад эмэгтэйчүүдийн эсрэг хүчирхийлэл болон эмэгтэйчүүдийн хүний эрхтэй холбогдох хүчин зүтгэлээ бэхжүүлж, олон улсын өмнө өгсөн амлалт үүргээ бүрэн хэрэгжүүлэх зөвлөмж өгөхөд оршиж байв. Тусгай илтгэгч Монгол улсад хийсэн албан айлчлалынхаа тайланг⁸ гаргахдаа Монгол Улсын

⁸ <https://eur02.safelinks.protection.outlook.com/?url=https%3A%2F%2Fwww.ecoi.net%2Ffen%2Ffile%2Fflocal%2F2073536%2FG2232356.pdf&data=05%7C01%7C%7Csuvd.bold%40un.org%7C525946d07726443d350608db3a492adf%7C0f9e35db544f4f60bdcc5ea416e6dc70%7C0%7C0%7C638167858137933011%7CUnknown%7CTWFpbGZsb3d8eyJWJoiMC4wLjAwMDAiLCJQIjoiV2luMzIiLCJBTiI6Ikt1haWwiLCJX-VCI6Mn0%3D%7C3000%7C%7C%7C&sdata=Ny%2B3PQq42CY9zVYfs69Fvd2e9EC6XMLcYvQYGGGrK45Y%3D&reserved=0> www.ecoi.net

Засгийн газрын ЖСХ-ийн хариу арга хэмжээгээ сайжруулах ажлыг чиглүүлэх хэд хэдэн зөвлөмж өгсөн байна. Үүнд, 1) Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль (ГБХТТХ), Эрүүгийн хууль, Хүн худалдаалахтай тэмцэх тухай хууль зэрэг ЖСХ-тэй холбогдох үндэсний хууль тогтоомжуудыг олон улсын хүний эрхийн олон талт гэрээ, зарчмуудтай нийцүүлэх; 2) ажлын байран дээрх дарамт, цахим орчин дахь

хүчирхийлэл болон эх барих, эмэгтэйчүүдийн эмнэлэг дэх хүчирхийлэлтэй үр нөлөөтэй тэмцэх хууль тогтоомж боловсруулах; 3) эмэгтэйчүүдийн эсрэг ЖСХ-ээс сэргийлэх, хариу арга хэмжээ авахад чиглэсэн бодлогуудыг боловсруулж, хэрэгжүүлэхэд эмэгтэй хүн төвтэй арга барилыг ашиглах; мөн 4) ЖСХ-ийн хохирогчдыг хамгаалах боломжуудыг өргөжүүлэх гэх зэрэг зөвлөмжүүд багтжээ.

2.9 Олон талт гэрээнд нэгдэж орсон байдал

Монгол Улс цахим шилжилтээр дамжуулан худалдааны үр ашигтай байдлаа сайжруулахын тулд худалдааны цахимжуулалтын талаарх Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын олон талт хоёр гэрээнд саяхан нэгдсэн байна. Тэдгээрийн нэг нь 2020 оны 12-р сард нэгдсэн Олон улсын гэрээнд цахим харилцааг ашиглах тухай НҮБ-ын конвенц (Цахим харилцааны конвенц)⁹ юм. Цахим харилцааны конвенц нь цахимаар баталсан гэрээ болон цахимаар солилцсон бусад харилцаа холбооны мэдээллийг цаасан дээр үйлдсэн уламжлалт хэлбэрийн гэрээ, харилцаатай нэгэн адил хүчин төгөлдөр бөгөөд хэрэгжүүлэх үүрэг үүсгэдэг болгон баталгаажуулснаар олон улсын худалдаанд цахим харилцааг ашиглахыг дэмжих зорилготой юм. Монгол Улс энэхүү Конвенцод нэгдсэн тул үндэсний холбогдох оролцогч талуудынхаа мэдлэг, ойлголтыг дээшлүүлж, чадавхыг нь бэхжүүлж, тус Конвенцыг бүрэн ашигладаг болгох хэрэгтэй. Үүний зэрэгцээ, одоогийн Монгол Улсын Цахим гарын үсгийн тухай хууль нь тус Конвенцын зарчмуудтай, ялангуяа технологийн хувьд төвийг сахих зарчимтай зөрчилдөх магадлалтай юм. Эл Конвенц нь тогтвортой хөгжлийн 8, 9 болон 17-р зорилгыг биелүүлэхэд тусална.

Монгол Улс мөн 2022 оны 07-р сарын 27-ны өдөр Ази, Номхон далайн бүсийн хил дамнасан цаасгүй худалдааг хөнгөвчлөх тухай хэлэлцээрт (АНДХДЦХХХ)¹⁰ нэгдсэн юм. АНДХДЦХХХ нь худалдаа, хөгжлийн салбарт цахим худалдааг хөнгөвчлөх арга хэмжээний хэрэгжилтийг хурдасгах зорилготой НҮБ-ын олон талт гэрээ юм. АНДХДЦХХХ-т нэгдсэнээр Монгол Улс дотооддоо

болон олон улсын тавцанд худалдааны горимуудыг цахимжуулах чиглэлд ажиллах улс төрийн амлалт үүргийг хүлээж байна. Монгол Улс худалдааны цахимжилтийн асуудлаар техникийн туслалцаа болон чадавх бэхжүүлэх илүү их боломжтой болно. Монгол Улсын Засгийн газар АНДХДЦХХХ-ийн хэрэгжилтэд идэвхтэй оролцож, ашиг тусыг нь хүртэх хэрэгтэй. Үүний зэрэгцээ, Монгол Улс дахь Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага хөгжлийн түншүүдтэй хамтран Монгол Улсад АНДХДЦХХХ-ийн хэрэгжилтийн бэлэн байдлаа сайжруулахад дэмжлэг үзүүлэх хэрэгтэй. АНДХДЦХХХ нь Тогтвортой хөгжлийн 8, 9 болон 17-р зорилгыг биелүүлэхэд тусална.

Монгол Улс Озоны үе давхаргыг хамгаалах тухай Венийн конвенц¹¹ болон Озоны үе давхаргыг задалдаг бодисын тухай Монреалийн протоколд¹² нэгдэж, холбогдох бүх нэмэлт, өөрчлөлтийг нь соёрхон баталсны дотор хамгийн сүүлд 2022 оны 07-р сард Монреалийн протоколын Кигалийн нэмэлт өөрчлөлтөд¹³ нэгдсэн юм. Иймд Монгол Улс өдгөө Монреалийн протоколын дагуу үүрэг хүлээх болсон бөгөөд 2030 он гэхэд гидрохлорфторт нүүрстөрөгчийн хэрэглээг бүрэн халах зорилгыг хуваарь ёсоор биелүүлсээр байна.

Монгол Улс 2008 онд Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг НҮБ-ын конвенц (ҮДЗБГХЭНҮБК)¹⁴ болон түүний гурван Протоколд нэгдсэн бөгөөд 2021 оны 11-р сард эхэлсэн конвенцын хэрэгжилтийг нягтлан шалгах үйл явцад саяхан оролцсон байна. Монгол Улс мөн Авлигын эсрэг НҮБ-ын конвенцыг (АЭНҮБК)¹⁵ соёрхон баталж, нэгдсэн байдаг.

⁹ https://uncitral.un.org/en/texts/ecommerce/conventions/electronic_communications

¹⁰ <https://www.unescap.org/projects/cpta>

¹¹ <https://ozone.unep.org/treaties/vienna-convention>

¹² <https://ozone.unep.org/treaties/montreal-protocol>

¹³ <https://www.unep.org/ozonaction/resources/factsheet/kigali-amendment-montreal-protocol-hfc-phase-down>

¹⁴ <https://www.unodc.org/unodc/en/organized-crime/intro/UNTOC.html>

¹⁵ <https://www.unodc.org/unodc/en/treaties/CAC/>

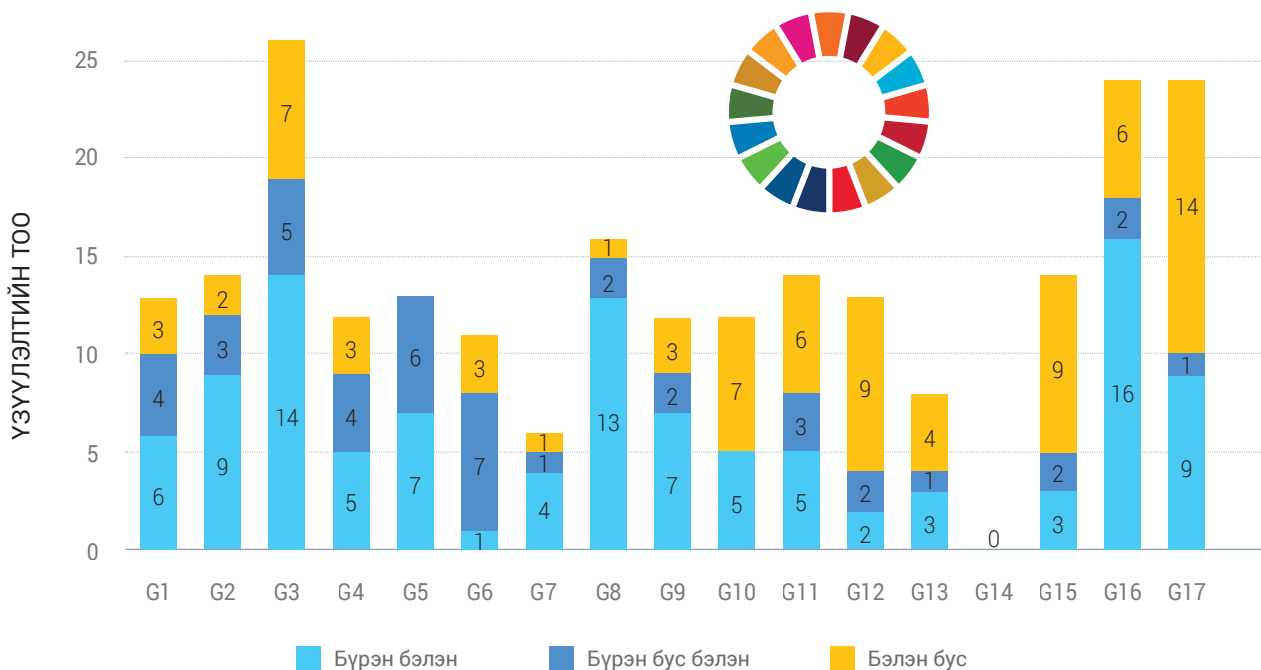

НҮБ-ын СЗГ болон Монгол Улсын Үндэсний статистикийн хороо (ҮСХ) 2022 онд ТХЗ-ын глобал үзүүлэлтүүдийг Монголынхтой харьцуулж, өгөгдлийн бэлэн байдал, задлан ангилсан түвшин, эх сурвалж, арга зүйн бэлэн байдал болон хугацааны цуваан өгөгдлийг үнэлэх замаар ТХЗ-ын үзүүлэлтийн өгөгдлийн дутуу байдлын шинжилгээ хийсэн юм. Уг судалгаагаар 154 үзүүлэлтийн өгөгдөл бэлэн байгаа (109 үзүүлэлтийн өгөгдөл бүрэн бэлэн, 45

үзүүлэлтийн өгөгдөл бүрэн бус бэлэн) гэдгийг тогтоожээ. Нийт үзүүлэлтүүдийн гуравны нэг гаруйнх нь (78 үзүүлэлт) өгөгдөл дутагдалтай байлаа.

Гэхдээ, 33 үзүүлэлтийн хувьд дутагдаж байгаа өгөгдлийг нь нэн даруй бэлэн болгох боломжтой, 22 үзүүлэлтийн хувьд хэсэг хугацааны дараа, 21 өгөгдлийн хувьд хэлэлцсэний дараа бэлэн болгох боломжтой байгаа юм (Зураг 6).

ЗУРАГ 6. Үзүүлэлтүүдийн өгөгдлийн бэлэн байдал, зорилгоор

2.11 ТХЗ-той холбогдох бусад дэвшлүүд

2.11.1. Үндэсний санхүүжилтийн нэгдсэн стратеги

Ази, Номхон Далайн бүс нутгийн түүчээ улсын хувьд, Монгол Улс Нэгдсэн Үндэстний Байгууллагын ТХЗ-ын Хамтарсан сангийн санхүүгийн дэмжлэг болон НҮБ-ын ХХ-ийн техникийн манлайллыг авч 2022 оны 07-р сард Үндэсний санхүүжилтийн нэгдсэн стратегиа (ҮСНС) боловсруулсан юм. Монгол Улсын Тогтвортой хөгжлийн үндэсний хороо (ТХҮХ) 2022 оны 08-р сарын хурлаараа ТХЗ-ууд болон Монгол Улсын тогтвортой хөгжлийн тэргүүлэх зорилгуудад зориулж нөөцийг дайчлах, уялдуулах, хөшүүрэг үүсгэх гол хэрэгсэл болох ҮСНС-ийн төслийг баталсан байна. ҮСНС нь Монгол Улсын хөгжлийн алсын харааны дагуу ТХЗ-уудыг биелүүлэхэд төрийн болон хувийн хэвшил хоёулангаас нь санхүүгийн нөөцийг хөшүүрэг болгох боломж олгодог. Түүнчлэн,

одоогоор байгаа бодлого, стратегиудын давхардлыг хязгаарлах нөлөөтэй. 2022-2025 онд хэрэгжүүлэх ҮСНС-ийг хэрэгжилтийн хугацаа нь өнгөрсөн хойно ч тогтолцооны шинэчлэлүүдийг авчирна гэж үзэж байгаа юм. Тэрхүү тогтолцооны шинэчлэлүүдийг дараагийн ҮСНС болон салбарын шинэ стратегиудыг боловсруулахад тусгахаар байна. ҮСНС нь Монгол Улсын Алсын Хараа 2050-д багтсан ТХЗ-той уялдсан дунд хугацааны хөгжлийн төлөвлөгөө буюу "Монгол Улсыг 2021-2025 онд хөгжүүлэх таван жилийн үндсэн чиглэл"-ийн хэрэгжилтийг дэмжиж, хяналт-шинжилгээ болон нягталгаа, засаглал болон зохицуулалтын механизмуудыг нь бэхжүүлэх зорилготой юм.

2.11.2. Байгаль орчин, нийгэм, засаглалын (БОНЗ) тайлагнал

2022 оны эхээр НҮБ-ын ХХ болон Олон улсын санхүүгийн корпорацаас (ОУСК) Монгол Улсын Засгийн газрын Санхүүгийн зохицуулах хороонд (СЗХ) Байгаль орчин, нийгэм, засаглалын (БОНЗ) тайлагналын удирдамж боловсруулахад нь дэмжлэг үзүүлсэн юм. Монголын компаниудад зориулсан энэхүү Тайлагналын удирдамж нь жагсаалтад орсон компаниуд болон тайлан гаргах бусад

байгууллагуудыг дэлхийн тогтвортой байдлын тайлагналын хүрээ болон чиг хандлагуудыг тоймоор, түүнчлэн тогтвортой байдлыг тайлагнах чадавхаа хөгжүүлэх 8 алхамт зураглалаар хангана. Энэхүү Тайлагналын удирдамжид мөн компаниуд тогтвортой байдлаа мэдээлэх шаардлагыг биелүүлэхдээ сонгон ашиглаж болох үзүүлэлтүүдийн жагсаалт багтсан болно.

2.11.3. Хөгжлийн гадна хэнийг ч орхигдуулахгүй байх амлалт

Монгол Улсын 2021 оны ХТБШ-гээр хөгжлийн гадна ХОБ амлалтад цогц шинжилгээ хийсэн бөгөөд уг шинжилгээний илрүүлэлтүүд одоо ч хүчинтэй хэвээр байна. Орос-Украины зөрчил болон КОВИД-19 цар тахлын нөлөөлөлд хийсэн нарийвчилсан шинжилгээгээр хүн амын тодорхой эмзэг бүлгүүд нөлөөлөлд илүүтэй өртөж байгааг илрүүлжээ. Дундговь аймаг дахь хяналтын бүлэг болон Улаанбаатарын сонгогдсон дүүргүүдтэй харьцуулахад Баян-Өлгий аймаг дахь жирэмсэн болон хөхүүл эмэгтэйчүүдийн дунд цус багадалт илүү өндөр тархалттай байв. 79 суманд үнэлгээ хийхэд эрүүл мэндийн төвүүдийн 44 хувь нь хүүхэд,

эмэгтэйчүүдийн зайлшгүй шаардлагатай амин дэмийн нэмэлт бүтээгдэхүүн болох А болон D амин дэмийн, мөн АДЭБНБ-ий нөөцгүй болсон байв. Эрүүл мэндийн төвүүдийн 52 орчим хувь нь эмэгтэйчүүдийн эсвэл хүүхдийн АДЭБНБ-тэй байсан боловч дөнгөж 36.5 хувь нь хоёуланд нь зориулсан АДЭБНБ-ий нөөцтэй байлаа. Түүнчлэн, өрхийн орлого өдөр тутмын хэрэгцээнд нь хүрэлцэхгүй байдал эрэгтэй өрхийн тэргүүнтэй айл өрхүүдээс илүүтэй эмэгтэй өрхийн тэргүүнтэй айл өрхүүдийн дунд түгээмэл ажиглагдсан юм. Эмзэг бүлгүүдэд ийн нөлөөлж байгаа нь ТХЗ-уудыг биелүүлэхэд ихээхэн саад болох боломжтой..

2.11.4 2023 оны Монгол Улсын Үндэсний сайн дурын илтгэлийг хөшүүрэг болгох нь

Монгол Улс 2019 онд анх удаа Үндэсний сайн дурын илтгэлээ (ҮСДИ) бэлтгэж, Тогтвортой хөгжлийн асуудлаарх 2019 оны Улс төрийн өндөр түвшний форумд танилцуулсан билээ. ҮСДИ бол Тогтвортой хөгжлийн 2030 Хөтөлбөрийн хэрэгжилтийн мөрөөр хяналт тавих, нягтлан шалгах үйл явц юм. Монгол Улс хоёр дахь удаагийн ҮСДИ-ээ 2023 онд бэлтгэж, үр дүнг нь Тогтвортой хөгжлийн асуудлаарх 2023 оны Улс төрийн дээд түвшний форумд танилцуулна. Тус форумаар Баталгаат ундны ус, ариун цэврийн байгууламжаар хангах 6-р зорилго, Боломжийн үнэтэй, цэвэр эрчим хүчийг нэвтрүүлэх 7-р зорилго, Үйлдвэрлэл, инновац болон дэд бүтцийг нэмэгдүүлэх

9-р зорилго, Ээлтэй хот, иргэдийн оролцоог дэмжих 11-р зорилго болон Хөгжлийн төлөөх түншлэлийг бэхжүүлэх 17-р зорилгод нарийвчилсан нягталгаа хийх болно. Монгол Улс дахь НҮБ 2022 онд Монгол Улсын Засгийн газарт хоёр дахь удаагийн ҮСДИ-ээ бэлтгэхэд нь дэмжлэг үзүүлж эхэлсэн бөгөөд үүний дотор өгөгдөл цуглуулж, шинжилж, бусад улсуудынхтай адил байдлаар боловсруулахад нь дэмжлэг үзүүлж байна. Хоёр дахь удаагийн ҮСДИ нь хөгжлөөс орхигдох эрсдэлтэй бүлгүүдэд шинжилгээ хийж, 2023 оны ХТБШ-нд оруулах хөгжлөөс орхигдох эрсдэлтэй бүлгүүдийн мэдээллийг үүсгэнэ.

ДҮГНЭЛТ

3

БҮЛЭГ

КОВИД-19 цар тахал болон Украин дахь дайны сөрөг нөлөөлөл өндөр байсан хэдий ч, Монгол Улс 2021 онтой харьцуулахад 4.8 хувийн эдийн засгийн өсөлтөд хүрч, гадаад өрөө хянаж, 2022 оны улсын төсвийн алдагдлыг дунд хэмжээнд байлгаж чадсан байна. Гэвч, энэхүү эдийн засгийн өсөлт нь уул уурхайн салбарын хувь нэмрээс асар их хамааралтай байгаа нь цаашид эдийн засгаа нэн яаралтай төрөлжүүлэх шаардлагатайг илтгэж байна. Үүний зэрэгцээ, эдийн засгийн гадаад орчин нөхцөл байнгын хувьсамтгай байгаа нь инфляцыг хазаарлангаа өрийн удирдлага төдийгүй төсөв, мөнгөний бодлогоо чангатгахыг шаардаж байгаа юм. Хүнс, эрчим хүчний хэрэгцээгээ дотоодоосоо илүү их хангадаг болох нь тэргүүлэх зорилго хэвээр байна.

Улс төрийн талаас, олон удаагийн жагсаал цуглаан өрнөсөн нь Засгийн газрын үйл ажиллагааны засаглал, ил тод байдал болон эргэх хариуцлагыг нэн яаралтай сайжруулах шаардлагатай байгааг харуулж байна. Засгийн газраас нийгэм, эдийн засгийн хөгжлийг ахиулах чиглэлд хэд хэдэн бодлого, шинэ хууль тогтоомж баталсан ч, тэдгээрийг эргэх хариуцлагатай засаглалын тогтолцоонд суурилж, ил тод байдлаар хэрэгжүүлсэн үед л зорьсон үр өгөөжөө өгөх болно.

ТХЗ-уудыг биелүүлэх тухайд Монгол Улс цөөн хэдэн зорилгыг эс тооцвол төдийлөн их ахиц гаргаагүй байна. ТХЗ-ын үзүүлэлтүүдийн тооцооллыг сайжруулахын тулд тоо, өгөгдлийн дутуу байдлыг нөхөх шаардлага мөн тулгарч байна. Түүнчлэн, Монгол Улсын ТХЗ-ын үндэсний зорилтот түвшин, шалгуур үзүүлэлтийн төслийг Засгийн газар хараахан эцэслэн батлаагүй байгаа юм. Засгийн газар ТХЗ-

уудыг биелүүлэхэд оролцогч талуудтай зөвлөлдөх институтийн механизмуудыг бий болгох болон/эсвэл ажиллуулах хэрэгтэй. ТХҮХ-г 2022 онд татан буулгасан тул засгийн газрын түвшний өөр нэгэн механизмыг нэн яаралтай бий болгох шаардлагатай байна. Улсын Их Хурлын түвшинд Тогтвортой хөгжлийн олон талт зөвлөл (ТХОТЗ) гэсэн механизм бий болсон ч, хараахан тодорхой үйл ажиллагааны төлөвлөгөө болон ажлын зорилт дэвшүүлж, ажиллаж эхлээгүй байна. Үүний хажуугаар, ҮСНС болон БОНЗ-ын Тайлагналын удирдамж зэрэг ТХЗ-уудын биелэлтийг ахиулахад зориулан бэлтгэсэн хэрэгслүүдийг өргөн хүрээнд ашиглах хэрэгтэй. Энэ тухай хоёр дахь удаагийн ҮСДИ-дээ онцолж, Тогтвортой хөгжлийн асуудлаарх 2023 оны Улс төрийн өндөр түвшний форумд танилцуулж болно.

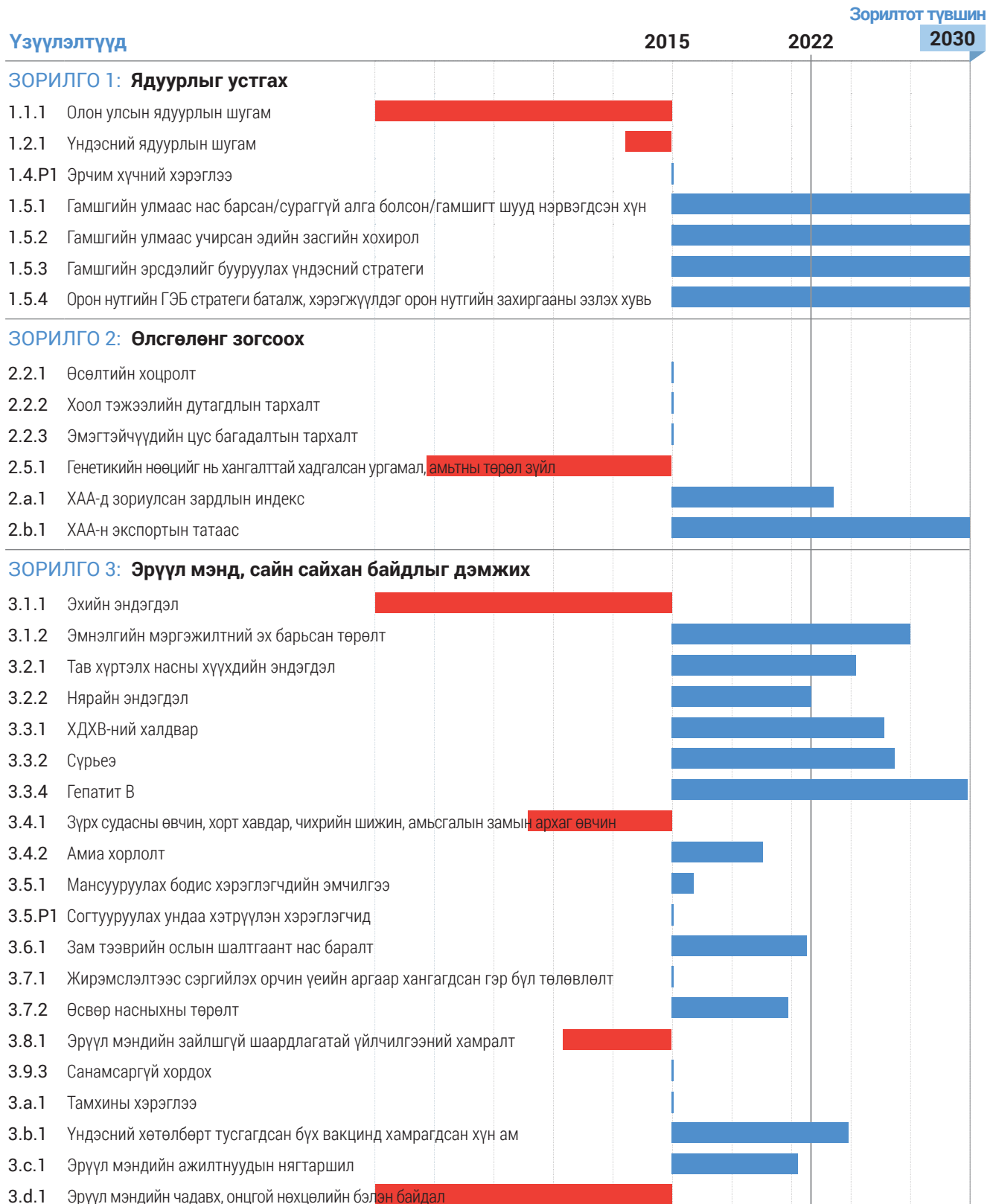
2022 онд НҮБ2023-2027 онд хэрэгжих НҮБ-ын ТХХАХ-г боловсруулж, 2023 оноос хэрэгжүүлж эхлээд байна. НҮБ-ын, үр дүнгийн бүлгүүд, сэдэвчилсэн болон хөтөлбөрийг дэмжих багууд нь НҮБ-ын ТХХАХ-ний 2023 оны ХАТ-г хэрэгжүүлж, 2024 оны ХАТ-г боловсруулахдаа энэхүү 2022 оны ХТБШ-гээр илрүүлсэн засгийн газрын шинэ бодлогууд зэрэг томоохон дэвшлүүдийг анхаарч ажиллах хэрэгтэй. Үүний зэрэгцээ, 2022 оны ХТБШ-гээр НҮБ-ын ТХХАХ-г хэрэгжүүлэхийн тулд залруулах арга хэмжээ авах шаардлагатай зүйл илрээгүй боловч, НҮБ-ын ХТБШ-ний агентлаг дундын ажлын хэсэгт улс орны өөрчлөгдөж буй хам нөхцөл болон шинэ дэвшлүүдийг ойроос хянан-шинжилж, түүнтэй уялдуулан авах шаардлагатай арга хэмжээнүүдийн талаар НҮБ-т тогтмол бөгөөд шуурхай мэдээлдэг байх чиглэл өгөх хэрэгтэй.

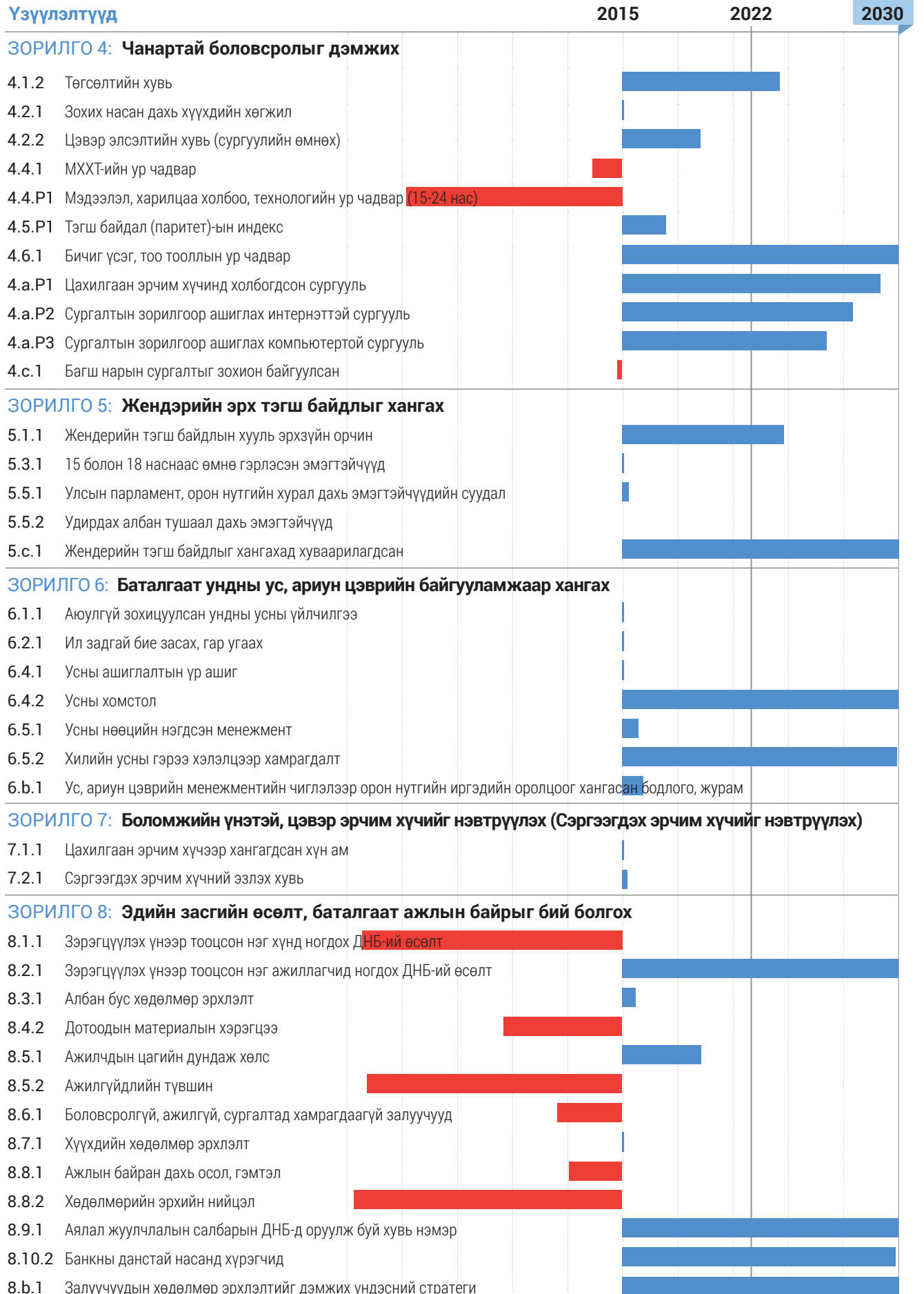

ХАВСРАЛТ:

Монгол Улсын ТХЗ-уудын хэрэгжилтийн ахиц, үзүүлэлтээр

Үзүүлэлтүүд

2015

2022

ЗОРИЛГО 9: Үйлдвэрлэл, инновац болон дэд бүтцийг нэмэгдүүлэх

9.1.P1	Зорчигч тээвэр, ачаа эргэлт	2015	2022	2030
9.2.1	Боловсруулах үйлдвэрлэлийн нэмүү өртөг	2015	2022	2030
9.2.2	Үйлдвэрлэлийн салбарын хөдөлмөр эрхлэлт	2015	2022	2030
9.3.1	Аж үйлдвэрийн нийт нэмүү өртөгт жижиг үйлдвэрүүдийн эзлэх хувь	2015	2022	2030
9.4.1	Нэмүү өртгийн нэгжид ногдох нүүрстөрөгчийн ялгарлын хэмжээ	2015	2022	2030
9.5.1	Судалгаа, хөгжлийн салбарын зардал	2015	2022	2030
9.b.1	Дунд болон өндөр технологийн үйлдвэрлэлийн нэмүү өртөг	2015	2022	2030

ЗОРИЛГО 10: Тэгш бус байдлыг бууруулах

10.1.1	Доогуур орлоготой 40 хувийн нэг хүнд ногдох орлого	2015	2022	2030
10.2.1	Голч орлогын 50 хувиас доогуур амьжиргаатай хүн ам	2015	2022	2030
10.3.1	Ялгаварлан гадуурхалт ба доромжлол	2015	2022	2030
10.4.1	ДНБ-д эзлэх хөдөлмөрийн орлого	2015	2022	2030

ЗОРИЛГО 11: Ээлтэй хот, иргэдийн оролцоог дэмжих

11.4.1	Үндэсний соёл, байгалийн өвийг хадгалах, хамгаалахад зарцуулсан зардал	2015	2022	2030
11.5.1	Гамшгийн улмаас амь насаа алдсан/сураггүй алга болсон/шууд нөлөөлөлд өртсөн хүн	2015	2022	2030
11.5.2	Гамшгаас үүдэлтэй эдийн засгийн шууд хохирол, дэд бүтэц, үйлчилгээний хохирол	2015	2022	2030
11.6.1	Хатуу хог хаягдлаас дахин боловсруулалт хийгдсэн хувь	2015	2022	2030
11.6.2	Хотын тоосонцор	2015	2022	2030
11.7.P1	Нэг хүнд ногдох ногоон байгууламжийн хэмжээ	2015	2022	2030
11.b.1	ГЭБ үндэсний стратегийг баталж, хэрэгжүүлсэн оноо	2015	2022	2030
11.b.2	ГЭБ орон нутгийн стратеги баталж, хэрэгжүүлсэн орон нутгийн захиргаа	2015	2022	2030

ЗОРИЛГО 12: Хариуцлагатай хэрэглээ болон үйлдвэрлэлийг дэмжих

12.1.1	Тогтвортой хэрэглээ, үйлдвэрлэлийн талаар үндэсний төлөвлөгөөтэй эсэх	2015	2022	2030
12.2.2	Дотоодын материалын хэрэглээ	2015	2022	2030
12.5.1	Хог хаягдлын дахин боловсруулалтын үндэсний түвшин	2015	2022	2030
12.7.1	Төрийн худалдан авах ажиллагааны тогтвортой бодлого	2015	2022	2030
12.b.1	Аялал жуулчлалын нөлөөллийг хянан-шинжлэх хэрэгсэл	2015	2022	2030

ЗОРИЛГО 13: Уур амьсгалын өөрчлөлтийн үр нөлөөг багасгах

13.1.1	Гамшгийн улмаас амь насаа алдсан/сураггүй алга болсон хүн	2015	2022	2030
13.1.2	ГЭБ үндэсний стратегийг баталж, хэрэгжүүлсэн түвшин	2015	2022	2030
13.1.3	ГЭБ орон нутгийн стратегийн баталж, хэрэгжүүлсэн орон нутаг	2015	2022	2030
13.2.1	Уур амьсгалын өөрчлөлтийн нөлөөлөлд дасан зохицох чадварыг нэмэгдүүлэх бодлого, стратеги	2015	2022	2030
13.2.2	Хүлэмжийн хийн ялгаруулалт	2015	2022	2030

ЗОРИЛГО 14: Далай тэнгисийн нөөцийг хамгаалах (үл хамаарах)

14.1.1	Далай тэнгисийн нөөцийг хамгаалах үзүүлэлт	2015	2022	2030
--------	--	------	------	------

Үзүүлэлтүүд

2015

2022

2030

ЗОРИЛГО 15: Хуурай газрын эко системийг хамгаалах

- 15.1.1 Ойгоор бүрхэгдсэн газар
- 15.1.2 Хуурай газрын болон цэнгэг усны биологийн олон янз байдлын томоохон газрууд
- 15.2.1 Ойн тогтвортой менежмент
- 15.3.1 Доройтсон газар нутгийн эзлэх хувь
- 15.4.1 Уулын биологийн олон янз байдлын газар
- 15.4.2 Уулын ургамлан нөмрөгийн индекс
- 15.5.1 Улаан дансны индекс
- 15.6.1 Үр өгөөжийг шударга, тэгш хуваарилах нөхцөлийг бүрдүүлэх тогтолцоо
- 15.8.1 Гаднын түрэмгий төрөл зүйлээс сэргийлэх, хянах

ЗОРИЛГО 16: Энх тайван, шударга ёсыг цогцлоох

- 16.1.1 Санаатай аллагын хохирогчдын тоо
- 16.1.2 Мөргөлдөөнөөс үүдэлтэй нас баралт
- 16.1.3 Бие махбод, сэтгэл санаа, бэлгийн хүчирхийлэл
- 16.1.4 Амьдардаг орчинд ганцаар явахад аюулгүй байдлыг мэдэрдэг
- 16.2.1 Асран хамгаалагчаас сэтгэл санааны, бие махбодын шийтгэл хүлээсэн хүүхэд
- 16.2.2 Хүн худалдаалах гэмт хэргийн хохирогчдын тоо
- 16.3.P1 Хүчирхийллийн хохирогчдын эзлэх хувь
- 16.5.1 Авлига өгсөн, өгөхийг гуйлгуулсан хүмүүс
- 16.5.2 Авлига
- 16.6.1 Засгийн газрын зардал
- 16.6.2 Төрийн албаны үйлчилгээний сэтгэл ханамж
- 16.9.1 Төрөлтийн бүртгэл
- 16.10.1 Сэтгүүлч, ҮЭ, хүний эрхийг хамгаалах ажилтнуудын эсрэг үйлдэл
- 16.10.2 Олон нийтийн мэдээлэл авах эрхийн бодлого
- 16.a.1 Хүний эрхийн үндэсний институт
- 16.b.1 Ялгаварлан гадуурхал

ЗОРИЛГО 17: Хөгжлийн төлөөх түншлэлийг бэхжүүлэх

- 17.1.1 Татварын орлого
- 17.1.2 Орон нутгийн татвараар бүрдүүлсэн орон нутгийн төсөв
- 17.3.1 ГШХО-ын орох урсгал
- 17.4.1 Өрийн үйлчилгээ
- 17.8.1 Интернет хэрэглэгчид
- 17.11.1 Үйлчилгээний худалдааны экспорт
- 17.13.1 Макро эдийн засгийн гол үзүүлэлтүүд
- 17.18.2 Үндэсний статистикийн хууль тогтоомж
- 17.18.3 Бүрэн санхүүжилттэй/хэрэгжиж буй статистикийн үндэсний хөтөлбөр
- 17.19.2 Төрөлт болон нас баралтын бүртгэл

ТОВЧИЛСОН ҮГСИЙН ЖАГСААЛТ

АДЭБНБ	Амин дэм, эрдэс бодисын нэмэлт бүтээгдэхүүн
ам.доллар	Америкийн Нэгдсэн Улсын доллар
АНДХДЦХХХ	Ази, Номхон далайн бүс нутгийн хил дамнасан цаасгүй худалдааг хөнгөвчлөх тухай хэлэлцээр
АХБ	Азийн хөгжлийн банк
АЭНҮБК	Авлигын эсрэг НҮБ-ын конвенц
ББТ	Бичил биетний тэсвэржилт
БОНЗ	Байгаль орчин, нийгэм, засаглал
БШУЯ	Боловсрол, шинжлэх ухааны яам
ГБХТХ	Гэр бүлийн хүчирхийлэлтэй тэмцэх тухай хууль
ГШХО	Гадаадын шууд хөрөнгө оруулалт
ДБХСТХН	Дэлхийн банк хоорондын санхүүгийн теле харилцааны нийгэмлэг
ДНБ	Дотоодын нийт бүтээгдэхүүн
ЖСХ	Жендэрт суурилсан хүчирхийлэл
МАН	Монгол ардын нам
МБ	Монгол Банк
МБЗ	Монголын бизнесийн зөвлөл
МУХЭҮК	Монгол Улсын Хүний эрхийн үндэсний комисс
МУЗГ	Монгол Улсын Засгийн газар
МУХБ	Монгол Улсын Хөгжлийн банк
НӨАТ	Нэмэгдсэн өртгийн албан татвар
НҮБ-ын БШУСБ	НҮБ-ын Боловсрол, шинжлэх ухаан, соёлын байгууллага
НҮБ-ын СЗГ	НҮБ-ын Суурин зохицуулагчийн газар
НҮБ-ын ТХХАХ	НҮБ-ын Тогтвортой хөгжлийн хамтын ажиллагааны хүрээ
НҮБ-ын УБ	НҮБ-ын Удирдлагын баг
НҮБ-ын ХАС	НҮБ-ын Хүн амын сан
НҮБ-ын ХС	НҮБ-ын Хүүхдийн сан
НҮБ-ын ХХ	НҮБ-ын Хөгжлийн Хөтөлбөр
ОУВС	Олон улсын валютын сан

ОУСК	Олон улсын санхүүгийн корпорац
ОУХБ	Олон улсын хөдөлмөрийн байгууллага
ОУХБСХ	Олон улсын хүнсний бодлогын судалгааны хүрээлэн
СЗХ	Санхүүгийн зохицуулах хороо
СЭХЭҮ	Сэргээгдэх эрчим хүчний эх үүсвэр
СЯ	Сангийн яам
ТББ	Төрийн бус байгууллага
төг.	Монгол төгрөг
ТХЗ-ууд	Тогтвортой хөгжлийн зорилгууд
ТХОТЗ	Тогтвортой хөгжлийн олон талт зөвлөл
ТХҮХ	Тогтвортой хөгжлийн үндэсний хороо
УБЕГ	Улсын бүртгэлийн ерөнхий газар
УМЭАЦТЛ	Улсын мал эмнэлэг, ариун цэврийн төв лаборатори
ҮДЗБГХЭНҮБК	Үндэстэн дамнасан зохион байгуулалттай гэмт хэргийн эсрэг НҮБ-ын конвенц
ҮСДИ	Үндэсний сайн дурын илтгэл
ҮСНС	Үндэсний санхүүжилтийн нэгдсэн стратеги
ҮСХ	Үндэсний статистикийн хороо
ХАТ	Хамтарсан ажлын төлөвлөгөө
ХББЧУ	Хувьсаж буй боловсрол чуулга уулзалт
ХОБ	Хэнийг ч орхигдуулахгүй байх
ХТБШ	Хөгжлийн төлөв байдлын шинжилгээ
ХХААБ	НҮБ-ын Хүнс, хөдөө аж ахуйн байгууллага
ХХМТГ	Харилцаа холбоо, мэдээллийн технологийн газар
ЦХХХЯ	Цахим хөгжил, харилцаа холбооны яам
ЭЗСЭШХ	Эдийн засгийн судалгаа, эрдэм шинжилгээний хүрээлэн
ЭЗХЯ	Эдийн засаг, хөгжлийн яам

МОНГОЛ УЛСЫН ХӨГЖЛИЙН ТӨЛӨВ БАЙДЛЫН ШИНЖИЛГЭЭ

2022

© Монгол Улс дахь
Нэгдсэн Үндэстний Байгууллага 2022

 НҮБ-ын байр,
Нэгдсэн Үндэстний гудамж-14,
Сүхбаатар дүүрэг,
Улаанбаатар хот 14201, Монгол Улс

 unmongolia

 unmongolia

 <https://mongolia.un.org>

 +976-11-327585